

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Γλώσσας Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών

Ε Ύ Π Λ Ο Ι Α

Εόρτιος τόμος για την δεκαετηρίδα του Τμήματος
Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού
Παρευξείνιων Χωρών

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Γλώσσας Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών

Ε Ύ Π Λ Ο Ι Α

Εόρτιος τόμος για την δεκαετηρίδα του Τμήματος
Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού
Παρευξείνιων Χωρών

Εκδοτική Επιμέλεια

*Ιάκωβος Ακτσόγλου
Ευαγγελία Θωμαδάκη
Γεώργιος Σαλακίδης
Μανόλης Σέρρης*

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΗ	7
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	9
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	11
Πασχάλης Βαλσαμίδης Ανέκδοτα έγγραφα αναφερόμενα σε πρόταση εκλογής ως βοηθού επισκόπου του πρωτοσυγκέλλου της Μητροπόλεως Δέρκων Πολυκάρπου Δημητριάδη, μετέπειτα Μητροπολίτου Μύρων (1927-1936) και Προύσης (1936-1953)	31
Βασίλειος Ε. Γραμματικός Η εμφάνιση και ιστορική εξέλιξη των αντιποίνων στην αρχαιότητα και στο μεσαίωνα	55
Ευαγγελία Θωμαδάκη 'Σημασιολογικοί τύποι' και βασικά επίθετα στα ελληνικά: προκαταρκτικές παρατηρήσεις	93
Panagiotis G. Krimpas Necesidades terminológicas en la traducción de textos jurídicos por abogados griegos conforme al artículo 53 del decreto legislativo 3026/1954	111
Θεοφάνης Μαλκίδης Η ιστορία, η εξέλιξη και η προοπτική του Κουρδικού ζητήματος	121
Χριστίνα Μάρκου Η "καρδιά" στη γλωσσική αντίληψη των Ελλήνων και των Βουλγάρων	141
Ιωάννης Θ. Μπάκας Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών. Συμβολή στη μελέτη των εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων των ελληνικών κοινοτήτων κατά το β' μισό του 19 ^{ου} αιώνα	155

Ιωάννης Μ. Μπακίρτζης

National identity in Xanthi at the end of the 19th and in the early 20th century

183

Ιουλιάννα Πογκόσοβα

Η Φιλική Εταιρεία και οι Δεκεμβριστές. Ο αντίκτυπος της ελληνικής επανάστασης στη Ρωσία

203

Μάρθα Πύλια

Γενικός Πίνακας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: Μια σύγχρονη αφήγηση γραμμένη στο τέλος του 18^{ου} αιώνα

211

Γιώργος Ι. Σαλακίδης

Λίγα λόγια για την τουρκική εθνική λογοτεχνία

221

Μανόλης Γ. Σέργης

Η «περιπέτεια» μιας τοπικής ταυτότητας: πραγματικοί και συμβολικοί ανταγωνισμοί σε ένα ποντιακό χωριό της Ροδόπης (1923-1970)

249

Τσιπριάν - Λουκρέτσιους Σούτσιου

Μεταφράσεις ρουμανικών λογοτεχνικών έργων στην Ελληνική μετά το 1945

271

Ελευθέριος Χαρατσίδης

Από την ιστορία της εθνογραφικής σκέψης στη Ρωσία: 17^{ος} - αρχές 20^{ου} αι.

297

**Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών.
Συμβολή στη μελέτη των εκπαιδευτικών
και εκκλησιαστικών ζητημάτων των ελληνικών
κοινοτήτων κατά το β' μισό του 19^{ου} αιώνα***

Ιωάννης Θ. Μπάκας

Abstract

The study deals with establishing and operating of a very important Association, the "Macedonian Educational Association of Serres", which dealt with educational and social issues. Also, the study makes a report about the problems during the period of Association's operation. The issue contributes to the community, ecclesiastic and educational matters of the greek communities of the Ottoman Empire during the second part of the 19th century.

Η μελέτη της εκπαίδευσης βοηθά σημαντικά στην εξέταση της ιστορίας των ελληνικών κοινοτήτων κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο, καθώς συνδέεται με τον κοινωνικό περίγυρο και τις αντιθέσεις των κοινωνικών ομάδων και φυσικά με τον εθνικό ανταγωνισμό των βαλκανικών κρατών. Το χρονικό διάστημα του β' μισού του 19^{ου} αιώνα, είναι η εποχή των μεγάλων εθνικών ανταγωνισμών της βαλκανικής αλλά και μιας μεγάλης κοινωνικής και πνευματικής δραστηριότητας, που εμφανίζεται, σε όλες τις μεγάλες πόλεις και φυσικά και στις Σέρρες¹.

Η ελληνική κοινότητα Σερρών κλήθηκε να ανταποκριθεί στα αιτήματα των καιρών και να διακριθεί μέσα σε μια περίοδο έντονων εθνικών ανταγωνισμών για το πολιτιστικό και κοινωνικό της επίπεδο, που θα την κάνουν να ξεχωρίζει από όλα τα άλλα σύνοικα στοιχεία της περιοχής². Όπως μάλιστα σημειώνει χαρακτηριστικό δημοσίευμα της εποχής *ή κοινή τής πατρίδος φωνή, ή τό κοινόν διαφέρον περί του τής πνευματικής του ἔθνους προαγωγῆς ἀπαιτοῦσα εὖρεν ἠχώ οὐ μόνον εἰς τὰς διανοίας τῶν παρ' ἡμῖν ἀρίστων, ἀλλά καί εἰς τὰς καρδίας*

* Το κείμενο αποτελεί ανάπτυξη εισήγησης στο Β' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή* που πραγματοποιήθηκε στις Σέρρες το 2006.

¹ Κ. Μπονίδης, «Η δραστηριότητα των Ελληνικών Φιλεκπαιδευτικών Συλλόγων στη Μακεδονία κατά την περίοδο 1869-1914», *Ν. Τερζής-Σ. Ζιώγου (επιμ) Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 58-60.

² Βλέπε Στ. Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970.

*τῶν ιδιωτῶν, τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ...*³. Η πόλη φιλοδόξησε μέσα από τη συνεργασία των κοινωνικών και εκκλησιαστικών δυνάμεων, να πετύχει καλύτερη αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών, την προώθηση της ελληνικής εκπαίδευσης και να αποτελέσει την εκπαιδευτική εστία ολόκληρης της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Ανατολικής Ρωμυλίας: *ἔστία φῶτων ἑλληνική λαμπρά ὡς ἀφετηρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν περίχωρον*⁴.

Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η λειτουργία του *Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών* (στο εξής ΜΦΣΣ). Ωστόσο, οι παραπάνω στόχοι δεν ήταν εύκολοι στην εφαρμογή τους και τα προβλήματα που αναδύθηκαν σημάδεψαν χαρακτηριστικά την εκπαιδευτική πραγματικότητα της πόλης. Η εκκλησιαστική, κοινοτική, σωματειακή ή ιδιωτική βάση λειτουργίας των σχολείων προκαλούσε συνεχώς ζητήματα, ενώ οι προσπάθειες να τεθεί η εκπαίδευση κάτω από ένα κεντρικό συντονισμό αποτύγχαναν. Φυσικό ήταν να ξεσπάσουν διενέξεις, μέσα στην κοινότητα, προκαλώντας προβλήματα και στο χώρο της εκπαίδευσης. Οι αντιπαραθέσεις εμφανίστηκαν αρχικά στο ΜΦΣΣ και εξελίχθηκαν στο λεγόμενο *Ζήτημα Μαρούλη*. Στη συνέχεια, επί αρχιερατείας Κωνσταντίνου Βαφειδή, έφτασαν να καλύπτουν όλους τους τομείς δράσης της ελληνικής κοινότητας Σερρών, λαμβάνοντας διαστάσεις κοινοτικού, εκκλησιαστικού και εκπαιδευτικού ζητήματος ταυτόχρονα, το οποίο ταλαιπώρησε την πόλη έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μέχρι σήμερα έχουν γραφεί πολλά για το μελετώμενο θέμα, ωστόσο η έρευνα προσφέρει νέες λεπτομέρειες και μας δια φωτίζει σε πολλά σημεία.

Η σκέψη της ίδρυσης φιλεκπαιδευτικού σωματείου στις Σέρρες υπήρχε από πολύ νωρίς ακόμη. Το 1864 ο διδάσκαλος Νικόλαος Αργυριάδης⁵, γιος του διάσημου διδασκάλου των Σερρών Αργυρίου Παπαρίζου αφιερώνει τη 2^η έκδοση του έργου του «Περικλής ή Σκηναί εκ του ιδιωτικού και πολιτικού βίου των Αρχαίων Αθηναίων» στο Σερραίο πρόκριτο και ευπατρίδη Μ. Ν. Μιχαήλ⁶. Στο παραπάνω βιβλίο ο Αργυριάδης επαινεί τη φιλομουσία του Μ. Ν. Μιχαήλ και των Σερραίων τους οποίους ονομάζει μουσοτραφείς. Τεκμήριο αυτής της φιλομουσίας της πόλης θεωρεί την ακμαία κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελληνική της Σχολή, την ύπαρξη των δύο αλληλοδιδασκτικών σχολείων, του Παρθεναγωγείου, της δημόσιας

³ «Ιδιαίτεροι αλληλογραφίαι», εφημ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως (στο εξής *Νεολόγος*), Πέμπτη 2.6.1883/4246, σ. 2 (Λόγος του Ιω. Τσικόπουλου στην κηδεία του Τριαντάφυλλου Αθανασίου).

⁴ Ο.π.

⁵ Η Έλλη Αγγέλου-Βλάχου (*Η παιδεία εις τα τουρκοκρατούμενα Σέρρας*, Εν Αθήναις 1935, σ. 28) αναφέρει ότι το 1852 σχολαρχούσε στις Σέρρες ο Νικόλαος Αργυριάδης, ο οποίος ήταν πολυμαθής και με σημαντικό εκδοτικό έργο, αλλά δυστυχώς εξώμωσε στον Ισλαμισμό και ονομάστηκε Νετζήπ. Στη συνέχεια μετάνιωσε και επέστρεψε στο χριστιανισμό. Δεν είναι γνωστό αν πρόκειται περί του ίδιου προσώπου με το γιο του Αργυρίου Παπαρίζου.

⁶ Ν. Αργυριάδης, *Περικλής ή Σκηναί εκ του ιδιωτικού και πολιτικού βίου των Αρχαίων Αθηναίων*, μέρος 1, Εν Αθήναις 1864. Η αφιέρωση έχει ως εξής: *Τῷ φιλομούσῳ εὐπατρίδῃ Σερρῶν ἐμοί δέ λίαν περισοπυδάστῳ καὶ ἀρχαίῳ φίλῳ Μ. Ν. Μιχαήλ ἰδιαζούσης εὐγνωμοσύνης τεκμήριον καὶ πατρῶας φιλίας ὀφειλόμενον γέρας τὴν βιβλίον ταύτην ἀνατίθημι.*

βιβλιοθήκης και τη σύσταση της εμπορικής Λέσχης «Ερμής», η οποία συνδύαζε την τιμή προς τον κερδώς και τον λόγιο Ερμή ταυτόχρονα, αλλά και η είδηση της σύστασης φιλεκπαιδευτικού συνεταιρισμού. Η δημιουργία φιλεκπαιδευτικού σωματείου ανακοινώθηκε στον Ν. Αργυριάδη από τον ίδιο τον Μ. Μιχαήλ και όπως φαίνεται, ήταν σκέψη των μελών της εμπορικής Λέσχης *Ερμής*. Στόχος των μελών του Φιλεκπαιδευτικού Συνεταιρισμού των Σερρών ήταν να αποκαταστήσουν και πάλι, όπως αναφέρεται, *τήν πρό καιροῦ λαμπράν πόλιν τῶν Σερρῶν, ἐστίαν φωτισμοῦ καί ὀφθαλμόν ἀπάσης τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος Μακεδονίας*.

Αν λάβουμε υπόψη μας την είδηση αυτή, τότε οι Σέρρες πρωτοπόρησαν στην ίδρυση φιλεκπαιδευτικού σωματείου, μιας και προχώρησαν στην ίδρυση τέτοιου, πριν ακόμη ιδρυθεί αντίστοιχο σωματείο σε καμιά πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πλην της Κωνσταντινούπολης και πριν ακόμη την ίδρυση του *Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* (στο εξής ΣΔΕΓ) στην Αθήνα⁷. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η ίδρυση στις 3 Μαΐου του 1870 του ΜΦΣΣ, δεν ήταν η πρώτη κίνηση των Σερραίων στον τομέα αυτό. Η ανακοίνωση της ίδρυσης του Φιλεκπαιδευτικού Συνεταιρισμού από τον Μ. Ν. Μιχαήλ δηλώνει ότι την πρωτοβουλία αυτή ανέπτυξαν οι πρόκριτοι των Σερρών, οι οποίοι είχαν φυσικά πέρα από τα κοινοτικά και τη διοίκηση των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων της πόλης.

Δεν είναι γνωστή η περαιτέρω πορεία του Φιλεκπαιδευτικού Συνεταιρισμού μιας και το Μάιο του 1870 ιδρύεται από επιφανείς Σερραίους ο ΜΦΣΣ. Σημαντικές ειδήσεις για τον ΜΦΣΣ λαμβάνουμε όχι μόνο από τις λογοδοσίες του Συλλόγου, αλλά και από έγγραφα του Ελληνικού Προξενείου Σερρών και κυρίως από τα σχετικά δημοσιεύματα της εποχής⁸. Η ικανοποίηση από την ίδρυση του ΜΦΣΣ και από την ανταπόκριση που έδειξαν οι απανταχού Έλληνες προς ενίσχυσή του, λίγους μήνες μόνο μετά την ίδρυσή του, φαίνεται και μέσα από έγγραφο του Ελληνικού Προξενείου Σερρών⁹.

Η ίδρυση του Συλλόγου και η διοίκησή του από νέες ανερχόμενες δυνάμεις πρωτοβουλιών στο χώρο της εκπαίδευσης, προκάλεσε αντιπαλότητα μεταξύ των μελών του ΜΦΣΣ και της Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων, που την απάρτιζαν κυρίως οι πρόκριτοι. Η διένεξη για τον έλεγχο των εκπαιδευτηρίων οδήγησε τελικά σε σύγκρουση. Ο Πέτρος Πέννας αναφέρει διάσταση μεταξύ δύο μερίδων της πόλης, *Αντισυλλογικών* και *Συλλογικών* όπως τους ονομάζει¹⁰. Εξαιτίας της διαμάχης μεταξύ της Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων και του Συλλόγου, στα μέσα του 1872, τα μέλη της Εφορείας Ιωάννης Θεοδωρίδης και Αναστάσιος Κοντός, με την παρότρυνση του Μαρούλη, παραιτήθηκαν από την Εφορεία των Εκπαιδευτικών Κατα-

⁷ Κ. Μπονίδης, *ό.π.*, σ. 57, σημ. 1.

⁸ «Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος», *Νεολόγος*, Τετάρτη 3/ 15.10.1873, σ.3.

⁹ *ΑΥΕ*, Υποπροξ. Σερρών Γεννάδης προς Υπ.Εξ., 76/1, 150/11.6.1871/5331/21.6. 1871.

¹⁰ Όροι κατά την άποψή μου σήμερα όχι δόκιμοι μια και οι ονομαζόμενοι *αντισυλλογικοί*, με τις νέες πληροφορίες που έχουμε, ήταν οι πρώτοι που προχώρησαν στη δημιουργία του Φιλεκπαιδευτικού Συνεταιρισμού.

στημάτων της πόλης¹¹. Ο ίδιος ο Μαρούλης μερικά χρόνια αργότερα εξομολογείται: *Εἰς πολλοὺς μένει ἀκατάληπτον πῶς ἐγὼ ὁ τοσοῦτον συντελέσας εἰς τὸ νὰ ἀποσπασθῶσι τὰ πράγματα ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Κοτζιαμπασιδῶν, τοσοῦτον δὲ τιμῶμενος παρὰ τῶν διαδεξαμένων αὐτοῦς, ἠναγκάσθην μεθ' ἑνὸς περιήκου ἔτος νὰ κατακρίνω καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ πολλοὺς τῶν συναγωνιστῶν μου. Κυρίως ὁ ἀγὼν ἐγένετο τότε κατὰ δύο μεγάλων πολιτῶν τοῦ κυρίου Μ. Ν. Μιχαήλ καὶ τοῦ ἀοιδήμου Χατζῆ Ἀδάμ Χατζηλαζάρου...*¹².

Σημαντικές πληροφορίες στην ὅλη διένεξη μας προσφέρει ο ΣΔΕΓ. Χαρακτηριστικά εἶναι τὰ σχόλια για τὴν δράση τοῦ ΜΦΣΣ: ... οὗτος, νομίζων ὅτι ἡ ἐκεῖ ἐφορία (Σερρών) δὲν ἐμερίμνα δσον αὐτὸς ἠῦχετο περὶ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλεως, καὶ δὲν ἀπεδέχετο τὴν σύμπραξιν αὐτῶν πρὸς μόρφωσιν ἰδίως διδασκάλων ἀρμοδιῶν διὰ τὴν τοῦ πέριξ λαοῦ ἐκπαίδευσιν, ἤρχισε νὰ φέρεται ψυχρῶς τὸ πρῶτον πρὸς τὴν ἐφορίαν τὴν συνισταμένην ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει προκρίτων εἶτα δὲ νὰ πολεμῆ αὐτήν, εὐρῶν ὄργανον ἐπιτήδειον ἄνδρα, ἱκανόν ἀλλὰ ἐξημμένον, τὸν διευθυντὴν κ. Μαρούλην. Ὁ πόλεμος τούτου κατὰ τῶν προκρίτων, ὑποθαλλόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου, ἐπήνεγκεν τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν (τῶν προκρίτων) ἀπὸ τῆς διοικήσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων, τὰ ὁποῖα περιήλθαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν περὶ τοῦ Συλλόγου καὶ Μαρούλην¹³.

Ὡστόσο, παρὰ τὰ εσωτερικὰ προβλήματα που προκλήθηκαν στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Σερρών, ὁ Σύλλογος προχώρησε με μεγάλα καὶ τολμηρὰ βήματα κερδίζοντας ἀρχικὰ τις εντυπώσεις. Σὲ ἐγγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ Υποπροξενείου Σερρών, στὶς 28 Ἰουλίου τοῦ 1872, γίνεται ἀναφορά στο μεγάλο ἔργο τοῦ ΜΦΣΣ, ὁ ὁποῖος προχώρησε σὲ βοήθεια ἀπόρων κοινοτήτων, γιὰ τὴ συντήρηση τῶν σχολείων τους, ὥστε νὰ ἀποτρέψει τὴν εἰσοδο σὲ αὐτὰ βουλγαροδιδασκάλων, οἱ ὁποῖοι δὲν μισθοδοτοῦνταν ἀπὸ τις κοινότητες καὶ συνεπῶς δὲν τις ἐπιβάρυναν οικονομικά. Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ τοῦ Συλλόγου ἔφερε ἀμεσα ἀποτελέσματα, καθὼς πολλαπλασιάστηκαν οἱ αἰτήσεις πρὸς τὸ Σύλλογο, γιὰ ἀποστολὴ διδασκάλων καὶ ἐνίσχυση σχολείων ἀπὸ βουλγαρόφωνες κοινότητες κυρίως. Ἐπισημαίνεται στὸ ἐγγραφο, ὅτι ὁ ΜΦΣΣ ἦταν ὁ μοναδικὸς στὴ Μακεδονία κεντρικὸς φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος καὶ συνεπῶς χρειαζόταν τὴ στήριξη καὶ βοήθεια ὁλων¹⁴.

¹¹ Π. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρών*, Ἀθήνα ²1966, σ. 404.

¹² Δ. Μαρούλης, *Τὰ ἔργα τῶν εχθρῶν μου καὶ τὸ ἔργον μου ἐνώπιον τοῦ ἐνεστώτος καὶ μέλλοντος*, Ἐν Σέρραις 1879, σ. 17.

Ἡ τοποθέτηση τοῦ Μαρούλη με τὸ μέρος αὐτῶν που ἀντιμάχονταν τοὺς προκρίτους φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ὑπότιτλο «εφημερίς τοῦ λαοῦ» που ἔδωσε στὴν εφημερίδα τοῦ «Μακεδονία» που ἐξέδωσε σὲ ἓνα καὶ μόνον φύλλο στὶς 4 Ἀπριλίου τοῦ 1878 στὶς Σέρρες (Δ. Μαρούλης, «Ἀγγελία», *Μακεδονία, εφημερίς τοῦ λαοῦ*, Σέρρες, Τρίτη 4 Ἀπριλίου 1878, σ. 1).

¹³ ΑΥΕ, ΣΔΕΓ πρὸς ΥΠΕΞ, 2321/1875.

¹⁴ ΑΥΕ, Υποπρόξ. Σερρών Γεννάδης πρὸς Ἑλληνικὴ Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 76/1, 231/28.7.1872/2334/6.9. 1872.

Από το 1871, στα κοινοτικά πράγματα υπεισέρχεται και η ελληνική διπλωματία διεκδικώντας και αυτή ρόλο στη διοίκηση της Ελληνικής Κοινότητας. Όπως φαίνεται σε εγκύκλιο του Ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών (3821/ 22.5.1871) περί του τρόπου που όφειλαν να ενεργούν οι κατά τόπους Έλληνες Πρόξενοι, στόχος του Υπουργείου ήταν να καταστήσει το Ελληνικό Υποπροξενείο Σερρών κέντρο της Ελληνικής Κοινότητας. Στην εγκύκλιο αυτή διαφαίνεται ότι το Υποπροξενείο δεν ήταν αμέτοχο στην ίδρυση του ΜΦΣΣ, όπως επίσης και του Διδασκαλείου. Ακολουθώντας την εγκύκλιο ο υποπρόξενος Σερρών Γεννάδης, προχώρησε στην ενθάρρυνση δημιουργίας φιλεκπαιδευτικού συλλόγου στις Σέρρες. Ο σκοπός του συλλόγου θα ήταν η υποστήριξη της Ελληνικής παιδείας στη Μακεδονία, η χρηματική υποστήριξη απόρων κοινοτήτων για τη συντήρηση των σχολείων τους, η διανομή βιβλίων και να καταστήσει την εκπαίδευση πιο αποτελεσματική με την εισαγωγή νέων μεθόδων διδασκαλίας, για τη μόρφωση του νου και της καρδιάς των μαθητών, όπως αναφέρεται. Η διαπίστωση ότι η κύρια αιτία της κακοδαιμονίας των ελληνικών σχολείων, στα χωριά κυρίως, ήταν η ανικανότητα των διδασκάλων οδήγησε, κατά την άποψη του υποπροξένου, στη σύσταση Διδασκαλείου¹⁵.

Δεν ήταν λίγοι αυτοί που προσέτρεξαν στη βοήθεια του Συλλόγου γοητευμένοι από το όραμά του για τη διάδοση της ελληνικής παιδείας. Ο ΜΦΣΣ προκήρυξε στις 29 Απριλίου του 1871 το «Αντωνιάδειο Διαγώνισμα» για την αποστολή δύο υποτρόφων μαθητών στην Αθήνα, μετά από σχετική προσφορά του ιδιωτικού Γυμνασίου Αντωνιάδη¹⁶. Οι δημοσιεύσεις σχετικά με το διαγωνισμό μας δίνουν αρ-

¹⁵ ΑΥΕ, Υποπρ. Γεννάδης προς Υπ.Εξ. 54/22.2.1872.

¹⁶ «Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις», *Νεολόγος*, Τρίτη 18/ 30.5.1871/776, σ.3. *Ἡ ἐπιτροπή τοῦ ἐν Σέρραις ΜΦΣΣ μετὰ χαρᾶς ἀναγγέλλει πρὸς ἅπαντας τοὺς Μακεδόνας ὅτι ὁ φιλογενὴς κύριος Παναγιώτης Ἀντωνιάδης, καθηγητὴς διαπρέπων ἐπὶ παιδείᾳ καὶ πατριωτισμῷ, ἰδρυτὴς δὲ καὶ διευθυντὴς διακρινομένου ἐν Ἀθήναις ἰδιωτικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἐν ᾧ διδάσκεται ἀνελλιπῶς ὅλη ἡ σειρὰ τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων ὑπὸ καθηγητῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἔγραψεν αὐτῇ νὰ ἐκλέξῃ καὶ στείλῃ πρὸς αὐτὸν δύο νέους Μακεδόνας ἵνα ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ αὐτοῦ διανύσωσι τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς, δωρεάν ἔχοντες ἐν αὐτῷ τροφήν, ἐνδύματα, βιβλία κλπ. Ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους:*

α) Οἱ νέοι νὰ ἦναι Μακεδόνας τὴν πατρίδα, δεκαπενταετείς περίπου τὴν ἡλικίαν, εὐφυεῖς, ἐπιμελεῖς, χρηστοθηδέστατοι καὶ ὁμολογουμένως πένητες.

β) Ὑποχρεοῦνται κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν τῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ πρὸς ἐκπαίδευσιν διαμονῆς τῶν νὰ συμμορφωθῶσι πληρέστατα πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ διοργανισμοῦ τοῦ καταστήματος.

γ) Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἑαυτῶν σπουδῶν ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ τούτῳ ὑποχρεοῦνται νὰ διδάξωσιν ἐπὶ ἕξ ἔτη ὅπου ἂν τῆς Μακεδονίας καὶ ἐφ' οἷαδήποτε μισθῷ διορίσῃ αὐτοὺς ὁ «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος».

δ) Ὅφειλοναι νὰ παράσχωσιν ἀξιοχρεῶν ἐγγυητὴν, ἐγγυώμενον ἐγγράφως νὰ πληρώσῃ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Συλλόγου τὰ δίδακτρα καὶ τὰ τροφεῖα ἐφ' ὅσα ἔτη διέμειναν ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ ἀνά 40 λίρας ὀθωμανικὰς κατ' ἔτος εἰάν ἀναγκάσωσι τὴν Διεύθυνσιν ν' ἀποβάλλῃ αὐτοὺς διὰ τὰς ἐν τῷ κανονισμῷ ἀναφερομένας αἰτίας, ἢ ἀθετήσωσι τὴν ὑποχρέωσιν τῶν νὰ διδάξωσι ὅπου τῆς Μακεδονίας ἤθελε διορίσῃ αὐτοὺς ὁ Σύλλογος, ἢ εἰάν ὁ Σύλλογος ἀναγκασθῇ νὰ θεωρήσῃ αὐτοὺς βλαβερούς ἢ ἀνωφελεῖς τοῖς διδασκομένοις νέοις.

κετές λεπτομέρειες για την οργάνωση και διεξαγωγή του. Επιτυχόντες του διαγωνισμού, που έγινε με αυστηρές γραπτές και προφορικές εξετάσεις από ειδική επιτροπή, ήταν ο νιγριτινός Βασίλειος Δημητριάδης, μετέπειτα καθηγητής του Γυμνασίου Σερρών και γραμματέας του ΜΦΣΣ και ο Γ. Κωνσταντινίδης, ενώ δόθηκε και τρίτη υποτροφία¹⁷.

Ανάμεσα όμως στους μεγαλύτερους δωρητές του ΜΦΣΣ πρέπει να αναφερθεί το όνομα του ηπειρώτη Ιωάννη Κόκκινου, κατοίκου Σερρών¹⁸. Σημαντικό ήταν ότι τον επικήδειό του στην εκκλησία εκφώνησαν οι Δημήτριος Μαρούλης και Αθανάσιος Κοντός, οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα εκπαιδευτικά ζητήματα της πόλης. Ο Ιωάννης Κόκκινος πριν πεθάνει άφησε με διαθήκη του ένα όχι ευκαταφρόνητο, για την εποχή, ποσό με σκοπό να διατεθεί για την ίδρυση και λειτουργία διδασκαλείου που θα έφερε και το όνομά του «Κοκκίνειον»¹⁹. Στη διαθήκη συμπεριλαμβάνονταν όροι, που όριζαν με κάθε δυνατή λεπτομέρεια τον τρόπο ίδρυσης και λειτουργίας του διδασκαλείου²⁰, ακόμη και στην περίπτωση που θα

Η επιτροπή θέλουσα όπως μηδείς τῶν Μακεδόνων ἀποκλεισθῆ τῆς πρὸς τὸν Σύλλογον ταύτης προσφορᾶς τοῦ κυρίου Ἀντωνιάδου ἀποφάσισε νά ἐκλέξῃ τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος δύο νέους ὑποτρόφους διὰ κοινῶν διαγωνισμοῦ κατὰ τὸ ἐπόμενον Πρόγραμμα:

Α. Ἡμέρα τοῦ διαγωνισμοῦ ὀρίζεται ἡ 1^η Αὐγούστου 1871

Β. Δεκτοὶ εἰς τὸν διαγωνισμὸν εἶναι μαθηταὶ τελειώσαντες τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, πένητες, ἐπιμελεῖς, εὐφυεῖς καὶ χρηστοίηθεις.

Γ. Οἱ κεκτημένοι τὰ προσόντα ταῦτα καὶ θέλοντες νά διαγωνισθῶσιν, ὀφείλουσιν νά παρουσιασθῶσιν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Συλλόγου τὴν 25 ἰουλίου, μετὰ τὴν ὁποῖαν οὐδεὶς γίνεται δεκτός.

Δ. Οἱ προσελενοσόμενοι, ὀφείλουσιν, νά φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐνδεικτικὰ ὑπογεγραμμένα παρὰ τῶν κυρίων διδασκάλων καὶ τῶν κυρίων ἐφόρων τῆς σχολῆς ἐν ἧ διατέλεσαν φοιτῶντες.

Ε. Ὀφείλουσιν νά παρουσιάσωσιν τὸ ὑπὸ τοῦ δ' ὄρου ἀπαιτούμενον ἐγγυητικόν, ἐπικυρωμένου παρὰ τῶν κκ δημογερόντων τοῦ χωρίου καὶ ἐπιβεβαιωμένον παρὰ τοῦ ἀρχιερέως.

Στ. Ὀφείλουσιν νά παρουσιάσωσιν ἐνδεικτικὸν πενίας.

Ζ. Εἰδικὴ ἐπιτροπὴ θέλει ἐξετάσῃ τὰ ἔγγραφα καὶ τοὺς μαθητὰς.

Η. Ἐάν ἐκ τῶν διαγωνιζομένων τύχῃσι πλείονες τὰ αὐτὰ ἔχοντες καθ' ὅλα πλεονεκτήματα ἡ ἐκλογή γενήσεται διὰ κλήρου.

Ἐν Σέρραις τὴν 29 ἀπριλίου 1871.

Ὁ πρόεδρος (ΤΣ) Ι. Θεοδορίδης.

¹⁷ «Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος», *Νεολόγος*, Τρίτη 22/3.9.1872/ 1094, σ.3.

¹⁸ Ε. Στράτης, «Ιστορία των Εκπαιδευτηρίων της πόλεως Σερρών», *ΜΗ* 2 (1909) 151.

¹⁹ *ΑΥΕ*, Παιδεία Προξενικής Περιφέρειας Σερρών, Υποπρόξ. Σερρών Γεννάδης προς Υπ.Εξ., 131/27.4.1872.

²⁰ Ο Ιωάννης Κόκκινος καταγόταν από το χωριό Άρτσιστα της Ηλείου, όπου γεννήθηκε το 1807 και μικρός έμεινε ορφανός (από λάθος υπολογισμό στον επετειακό τόμο για τα 100 χρόνια του «Ορφέας» γράφτηκε ότι ο Ι. Κόκκινος γεννήθηκε το 1819 βλ. Ιω. Μπάκας, «Ευεργέτες των φιλεκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων των Σερρών την περίοδο 1870-1912 μέσα από τον τύπο της εποχής», *Θμιλος «Ορφέας» Σερρών εκατό χρόνια από την ίδρυσή του*, Σέρρες 2005, σ. 91). Εγκαταστάθηκε, το 1819 στις Σέρρες, όπου και πέθανε το Σάββατο 1 Απριλίου 1872. *ΑΥΕ*, Παιδεία Προξενικής Περιφέρειας Σερρών, Υποπρόξ. Σερρών Γεννάδης προς Υπ.Εξ., 131/27.4.1872 και «Ιωάννης Ν. Κόκκινος (Εξ αλληλογραφίας του Νεολόγου) Σέρραι, 15/27 Απριλίου», *Νεολόγος* 27/9.5.1872/ 998.

σ. 3.

Απόσπασμα της Διαθήκης του Ιωάννου Κόκκινου

Άρθρον Β'. Τό εἰρημένον οἰκοπέδον, τό κατά τήν συνοικίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων κείμενον καί 1.400 ἦτοι χιλίας τετρακοσίας λίρας Τουρκίας ἀφῆκα, ἵνα διά τούτων συσταθῆ ἐν Σέρραις Ἑλληνικόν Διδασκαλεῖον τῆς Μακεδονίας.

1. Σκοπός τοῦ εἰρημένου διδασκαλείου ἔσται ἡ μόρφωσις ἐλλήνων ὀρθοδόξων διδασκάλων διά τά σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, βραδύτερον δέ καί διά τά σχολεῖα καί ἄλλων μερῶν τῆς Ρωμανίας.

2. Τό εἰρημένον Διδασκαλεῖον θέλει περιλαμβάνει τέσσαρας τάξεις, αἰτινες θέλουσιν ἀντιστοιχεῖ πρός τάς τέσσαρας τοῦ γυμνασίου τάξεις.

3. Θά διδάσκονται ἐν αὐτῷ ἐκτός τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων καί παιδαγωγικά καί τά θρησκευτικά ἐκτενέστερον, ὡς καί πάντα τά ἄλλα μαθήματα, ὅσα κρίνονται ἀναγκαῖα καί ὠφέλιμα διά τήν μόρφωσιν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων διδασκάλων.

4. Θέλω νά διατηρῶνται καί ἐνδιαιτῶνται ἐν αὐτῷ 16, ἦτοι δέκα καί ἕξ ὑπότροφοί μου διατηρούμενοι δαπάνη τοῦ κληροδοτήματός μου. Τῶν δέκα καί ἕξ τούτων ὑποτρόφων οἱ μὲν ὀκτώ θά εἶναι πάντοτε Μακεδόνες ἐξ οἰουδήποτε μέρους τῆς Μακεδονίας, οἱ δέ ἄλλοι ὀκτώ θά εἶναι πάντοτε Ἡπειρώται ἐξ οἰουδήποτε μέρους τῆς Ἡπείρου, ἐκτός ἐνός, ὅστις θέλω νά εἶναι πάντοτε ἐκ τοῦ χωρίου Ἀρτσιόστης, τῆς ἰδιαίτερας μου πατριδος.

5. Οἱ ὑπότροφοί μου θέλω νά εἶναι Ἑλληνες τό γένος καί Χριστιανοί ὀρθόδοξοι τό δόγμα. Ἐκ δέ τῶν προσερχομένων καί αἰτούντων ὑποτροφίας θέλω νά προτιμῶνται οἱ εὐσεβέστεροι, χρησιμοθετέστεροι, ἐπιμελέστεροι, εὐφυέστεροι καί ἀποδεικτικόν φέροντες τούτων πάντων καί ὅτι διήνυσαν τάς τρεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολεῖου τάξεις.

6. Ὅταν τέκνα ἱερέων καί διδασκάλων φέρωσι τά εἰρημένα προσόντα, προτιμῶνται παντός ἄλλου, καί ἐκ τῶν τοιούτων δέ τέκνων ἱερέων καί διδασκάλων προτιμῶνται πάλιν τά ὀρφανά καί πτωχότερα.

7. Οἱ ὑπότροφοί μου ἐκλέγονται καί διορίζονται ἀπό κοινοῦ ὑπό τε τῶν ἐκτελεστῶν τῆς παρούσης διαθήκης μου καί τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου. Ὑποχρεοῦνται δέ νά δίδωσιν ὑπόσχεσιν, εἰ δυνατόν δέ καί ἀναγκαῖον, καί ἐγγύησιν εἰς τόν Μακεδονικόν Φιλεκπαιδευτικόν Σύλλογον, ὅτι μετά τό πέρασ τῶν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ σπουδῶν αὐτῶν θέλουσι μετέλθει ἐπί ἕξ ἔτη τό διδασκαλικόν ἐπάγγελμα ὅπουδήποτε ἤθελε διορίσει αὐτούς ἐπί μισθῷ ὀρισμένῳ ὁ Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, ἢ τούτου μή ὑπάρχοντος, οἱ ἐκτελεσταί τῆς διαθήκης μου.

8. Ἡ ἐκλογή καί ὁ διορισμός τῶν καθηγητῶν τοῦ διδασκαλείου συναποφασίζεται ὑπό τε τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης μου καί τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου.

9. Οἱ καθηγηταί μισθοδοτοῦνται ἐκ τοῦ κληροδοτήματός μου ὑπό τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης μου..

11. Ἐπειδή τό ἐν ἄρθρω Β' εἰρημένον ποσόν, τό ὁποῖον διαθέτω δέν ἀρκεῖ πρός τήν ἀμεσον σύστασιν τοῦ Διδασκαλείου, διά τοῦτο θέλω οἱ ἐκτελεσταί τῆς διαθήκης μου, νά τοκίζωσιν ὑπό τοῦ θανάτου μου ἀσφαλῶς τάς ἐπί τούτῳ διατεθειμένας 1.400 λίρας, καί τοῦς ἐτησίους τόκους καθῶς καί τό εἰσόδημα τοῦ οἰκοπέδου νά προσθέτωσιν εἰς τά κεφάλαια καί ὅταν ταῦτα αὐξήσωσιν τοσοῦτον, ὥστε οἱ τόκοι νά ἐξαρκῶσιν εἰς τήν διατήρησιν τῶν δέκα καί ἕξ ὑποτρόφων μου, καί τήν μισθοδοσίαν τοῦ ἀναγκαῖου προσωπικοῦ τῶν καθηγητῶν, τότε ὀφείλουσιν οἱ ἐκτελεσταί μου νά θέσωσιν τό Διδασκαλεῖον εἰς πλήρη ἐνέργειαν. Μετά δέ τήν πλήρη ταύτην συγκρότησίν του θέλει ὀνομάζεσθαι τό Διδασκαλεῖον τοῦτο τῆς Μακεδονίας ἀπό τῆς ἐπωνυμίας μου "Κοκκίνειον".

12. Ἐκτός τῶν δέκα καί ἕξ ὑποτρόφων μου δύνανται οἱ ἐκτελεσταί τῆς διαθήκης μου νά δέχωνται καί ἄλλους τροφίμους ἐσωτερικούς μαθητάς, διατηρουμένους εἴτε δαπάνη τοῦ

Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, εἴτε ἐκ κληροδοτήματος ἢ δωρεάς τῶν ὁμογενῶν τινος. Ἀλλ' ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐσωτερικῶν τροφίμων τοῦ Διδασκαλείου οὐδέποτε θέλω νά ὑπερβῆ τοὺς πενήντα ἕως ἑξήκοντα.

13. Ἐκτὸς τῶν ὑποτρόφων μου καὶ τῶν λοιπῶν ἐσωτερικῶν τροφίμων, δύναται νά φοιτᾷ πρὸς ἀκρόασιν τῶν μαθημάτων καὶ πᾶς χρησιμοήθης νέος ἐκ τε τῆς πόλεως Σερρών καὶ ἀλλαχόθεν καταγόμενος τῶν ἐσωτερικῶν δὲ τούτων μαθητῶν οἱ μὲν ὁμολογουμένως πτωχοὶ ἀκούουσι δωρεάν τὰ μαθήματα, οἱ δὲ ὁμολογουμένως εὐποροὶ πληρώνουσι διδάκτρα, ἅτινα θέλουσιν ὀρίσει οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης μου μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ Διδασκαλείου.

14. Τὸ τρίτον τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων ἐκ τε τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων καὶ ἀλλαχόθεν ὀφείλουσι νά προσθέτωσιν οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης μου εἰς τὰ κεφάλαια κατ' ἔτος· τὸ δὲ ποσόν, τὸ ὁποῖον θέλει περισσεύει μετὰ τὴν κατ' ἔτος εἰς τοὺς καθηγητὰς καὶ τοὺς ὑποτρόφους μου ἀπαιτουμένην δαπάνην καὶ τὴν εἰς τὰ κεφάλαια προσθήκην τοῦ τρίτου τῶν ἐτησίων τόκων καὶ λοιπῶν εἰσοδημάτων, θέλω νά χρησιμεύῃ εἰς συντάξεις καὶ ἐπιμίσθια εἰς ἐκείνους τῶν ὑποτρόφων μου, ὅσοι δάσκαλοι ὄντες καὶ ἔγγαμοι ἠθελον ἀναδεχθῆ καὶ τὸ τοῦ ἱερέως ἢ ἱεροκλήρυκος λειτούργημα.

15. Τῶν τοιαύταις συντάξεις καὶ ἐπιμίσθια λαμβανόντων θέλω οἱ μὲν ἡμίσεις νά ἐργάζονται κατὰ τὰ βορειότερα τῆς Μακεδονίας, οἱ δὲ ἕτεροι ἡμίσεις κατὰ τὰ βορειότερα τῆς Ἠπείρου μέρη μεταξὺ τῶν κοινοτήτων ἐκείνων, ἐν αἷς λείπουνσι τὰ μέσα καὶ τὰ ἑλληνικά γράμματα μένουσι ἀκαλλιέργητα.

16. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος διαλυθῆ, ἢ διεύθυνσις τοῦ Διδασκαλείου μου μένει ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐκτελεσταὶς τῆς διαθήκης μου.

17. Ἐάν τυχόν οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης μου εὗρωσι προσκόμματα ἀνυπερβλήτα ἀπὸ μέρους οἰουδήποτε εἰς τὴν ἐν Σέρραις τοῦ Διδασκαλείου ἰδρυσιν ἢ εἰς τὴν τελέσφορον ἐξακολούθησιν αὐτοῦ μετὰ τὴν σύστασίν του, ὀφείλουσιν οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης μου ἢ νά θέσωσιν αὐτὸ ὑπὸ προστασίαν τινα ἰσχυράν, ἐννοοῦσαν τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, ἢ μεταθέσωσι καὶ ἰδρυσῶσι αὐτὸ ὁπουδήποτε ἀλλαχοῦ κρίνωσι καλόν καὶ ὠφέλιμον. Ἀλλ' ὅσα περὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, τῶν ὑποτρόφων καὶ παντός τοῦ Διδασκαλείου ἀφορῶντος ἐρρήθησαν ἀνωτέρω, ἰσχύουσι πάντοτε ὑφ' οἰανδήποτε προστασίαν καὶ ἂν τεθῆ καὶ ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἰδρυθῆ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ Διδασκαλεῖον μου.

18. Ἐάν ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ἀποφασίσῃ νά ἐκπληρώσῃ ἀπὸ τοῦδε τὴν περί συστάσεως τοῦ Διδασκαλείου ἀπόφασίν μου, οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης μου ὀφείλωσι τότε νά προβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πρὸς τούτου καταλλήλου κτιρίου, ἵνα ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐτῇ ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μακεδονίας. Ἡ δὲ γενησομένη δαπάνη διὰ τὸ κτίριον τοῦτο, ὅπερ θέλω ὀνομάζεσθαι ἀπὸ τῆς ἐπωνυμίας μου «Κοκκίνειον» δέν θέλω νά ἐλαττώσῃ ὅσα διὰ τὴν σύστασιν τοῦ Διδασκαλείου διαθέτω εἰς ὀλιγωτέρας τῶν χιλίων λιρῶν. Αἱ δὲ ἐναπολειπόμεναι αὐταὶ χιλίαι λίραι θέλω νά τοκίζωνται ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης μου, καὶ ἐκ τῶν ἐτησίων τόκων, τὰ μὲν δύο τρίτα νά δαπανῶνται εἰς διατήρησιν ὑποτρόφων μου ἐν τῷ διδασκαλεῖῳ, περὶ ὧν ἰσχύουσιν ὅσα ἀνωτέρω ἐν § § 4, 5, 6, καὶ 7 ἐρρήθησαν, τὸ δὲ ἐν τρίτον θέλω νά προστιθῆται εἰς τὰ κεφάλαια ἕως οὗ οἱ ἐτήσιοι αὐτῶν τόκοι ἀυξήσωσιν εἰς τοσοῦτον, ὥστε πρῶτον μὲν νά ἐξαρκῶσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν εἰς δέκα καὶ ἕξ ὀρισθέντων ὑποτρόφων μου, δεύτερον δὲ νά ἀπαλλάξωσι κατὰ μικρὸν τὸν Μακεδονικὸν Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς καθηγητὰς δαπάνης.

19. Καὶ μετὰ τὴν ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου βαθμιαίαν καὶ διὰ πολλῶν ἐτῶν συγκρότησιν τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μακεδονίας ἐκ τοῦ κληροδοτήματός μου, θέλω πάντοτε τὸ τρίτον τῶν ἐτησίων τόκων τῶν πρὸς τοῦτο κεφαλαίων νά

διαλυόταν ο ΜΦΣΣ, γεγονός που δείχνει ότι εμπνευστής αυτών των όρων ήταν άνθρωπος με ιδιαίτερες γνώσεις στον τρόπο λειτουργίας αντίστοιχων ιδρυμάτων και πιθανότατα, ο επίσης ηπειρώτης, Δημήτριος Μαρούλης, ιδρυτής και διευθυντής του Διδασκαλείου Σερρών. Ο τότε υποπρόξενος της Ελλάδας στην πόλη Γεννάδης, σε έγγραφό του προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, μας πληροφορεί πως, ένα μόλις μήνα μετά τη σύνταξη της διαθήκης, ο συγγενής του διαθέτη, Δημήτριος Χατζηδήμος, εμπόδισε την εκτέλεση της διαθήκης, υπονοώντας στην ενέργεια αυτή επιδίωξη ιδιοποίησης της μεγάλης περιουσίας. Ωστόσο, η υπόθεση δεν ήταν απλή γιατί η οικογένεια Χατζηδήμου είχε σημαντική ανάμιξη στα κοινοτικά της πόλης και ηγήθηκε μερίδας στο κοινοτικό ζήτημα του 1891. Για τη διευθέτηση της υπόθεσης το Υποπροξενείο ανέλαβε μεσολαβητική προσπάθεια, με στόχο να πεισθεί ο Χατζηδήμος να διαθέσει έστω ένα μέρος του κληροδοτήματος στα Ελληνικά Εκπαιδευτήρια των Σερρών, χωρίς όμως αποτέλεσμα²¹. Δεν είναι γνωστό αν η άποψη που εξέφρασε ο υποπρόξενος ήταν η πιο πιθανή ή αν η υπόθεση της διαθή-

προστίθεται πάντοτε εἰς τὰ κεφάλαια. Τό δέ ἐτήσιον περίσσειμα μετά τήν εἰς τοὺς καθηγητάς, τοὺς δέκα ἕξ ὑποτρόφους καί τήν ἐν γένει αὐτοτελή ἐκ τοῦ κληροδοτήματός μου διατήρησιν τοῦ Διδασκαλείου ἀπαιτουμένην δαπάνην θέλει διατίθεσθαι ὡς ἡ παράγραφος δεκάτη τετάρτη τοῦ ἄρθρου τούτου διαλαμβάνει.

Ἄρθρον ΙΑ'. Ἐκτελεστάς τῆς παρούσης διαθήκης μου ἀφήνω δέκα τόν ἀριθμόν, πέντε μὲν Ἠπειρώτας, πέντε δέ ἐκ τῶν ἄλλων ὁμογενῶν μου τῶν ἐν Σέρραις ἐνδημούντων. Καί οἱ μὲν Ἠπειρώται εἰσὶν οἱ ἕξῃς Ἀναστάσιος Κοντός, Δημήτριος Μαρούλης, Δημήτριος Παλάζογλου, Μάνιος Φωτέντσιου, καί Τήνος Χαρισίον· οἱ δέ λοιποὶ εἰσὶν οἱ ἕξῃς Ἰωάννης Θεοδωρίδης, Ζλάτκος, Γεώργιος Νικόλτσιος, Ἀθανάσιος χατζῆ Δήμου καί Παναγιώτης Ἀντωνιάδης.

Ἄρθρον ΙΒ'. Τοὺς Ἠπειρώτας ἐκτελεστάς τῆς διαθήκης μου θέλουσι διαδέχεσθαι πάντοτε Ἠπειρώται, καί τοὺς ἑτέρους πέντε θέλουσι διαδέχεσθαι πάντοτε ἐκ τῶν ἐν Σέρραις ὁμογενῶν μου.

Ἄρθρον ΙΓ'. Τοὺς ἐν τῷ ἄρθρῳ ΙΑ' ἐκλεγομένους ὑπ' ἐμοῦ ἐντίμους ἐκτελεστάς διορίζω αὐτός ἐγὼ ἰσοβίους ἐκτελεστάς τῆς διαθήκης μου καί παρακαλῶ αὐτοὺς θεομῶς καί ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τῆς κοινῆς πίστεως καί πατριδος ὅπως μὴ ἀποποιηθῶσι νά ἀναδεχθῶσι τήν ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης, ἥτοι τῆς τελευταίας θελήσεως ἀνθρώπου, ὅστις φλέγεται ὑπὸ ἀνεκφράστου πρὸς τό γένος ἀγάπης καί εὐχεται ἐκ μέσης ψυχῆς ὑπέρ τῆς ἠθικῆς καί διανοητικῆς διαπλάσεως αὐτοῦ...

Ἄρθρον ΚΓ'. Ἐάν τίς ἀσεβῶν τολμήσῃ νά ὑπεξαίρεσῃ εἴτε χρήματα, εἴτε τήν διαθήκην μου ταύτην μετά τόν θάνατόν μου, ἢ τολμήσῃ νά προσβάλλῃ αὐτήν καί νά ματαιώσῃ τήν ἐν αὐτῇ ἐκδηλουμένην τελευταίαν θελήσιν μου, νά ἔχει τήν κατάραν μου καί προκοπήν νά μὴν ἴδῃ μήτε αὐτός μήτε οἱ ἐγγονοὶ του. Ἐάν δέ οὗτος ἢ προσβάλλων ἑαυτήν εἶναι ἐξ ἐκείνων, εἰς οὓς κληροδοτῶ ποσόν τι ὅσονδήποτε ἐν τῇ διαθήκῃ μου ταύτῃ, τοῦτον οὐ μόνον καταρῶμαι καί ἀναθεματίζω, ἀλλά παρέχω τό δικαίωμα καί ἐπιβάλλω τό καθήκον εἰς τοὺς ἐκτελεστάς τῆς διαθήκης μου, ὅπως τό κληροδοτηθέν αὐτῷ ποσόν ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ, ὅστις δῆποτε καί ἂν ἢ καί προσθέσωσιν αὐτό εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ Διδασκαλείου...

Ἐν Σέρραις τῇ δεκάτῃ ἑβδόμῃ μαρτίῳ τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἑβδομηκοστῷ δευτέρῳ ἔτει σωτηρίῳ.

²¹ ΑΥΕ, Παιδεία Προξενικής Περιφέρειας Σερρών, Υποπρόξ. Σερρών Γεννάδης προς Υπ.Εξ., 131/27.4.1872.

κης είχε σχέση με τα προβλήματα που είχε ο ΜΦΣΣ από την ίδρυσή του σχεδόν²². Σίγουρο είναι πως ο πιο ευαίσθητος όρος της διαθήκης ήταν ο ορισμός των εκτελεστών της. Αυτών που θα διαχειρίζονταν το μεγάλο για την εποχή ποσό, οι περισσότεροι των οποίων ήταν μέλη του ΜΦΣΣ²³. Ο Μαρούλης αποδίδει την αποτυχία στην επιμονή του τότε Προεδρείου του ΜΦΣΣ να διαχειριστεί το ίδιο τα χρήματα, ενσωματώνοντάς τα στο ταμείο του Συλλόγου και όχι οι εκτελεστές που όριζε ο Κόκκινος με τη διαθήκη του²⁴.

Η ανάγκη διαρκούς ελέγχου του διδασκαλικού έργου, ώστε να αντιμετωπίζονται καταστάσεις, που συνέβησαν κατά το παρελθόν προκαλώντας προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων, οδήγησε τον ΣΔΕΓ και το Προξενείο, στην ανάγκη εξεύρεσης κατάλληλου προσώπου ως γενικού επιθεωρητή των σχολείων και αξιολογητή της παρεχόμενης ελληνικής εκπαίδευσης στην πόλη και την περιφέρεια. Ο ΜΦΣΣ είχε από νωρίς αισθανθεί την ανάγκη ελέγχου και αξιολόγησης του έργου των σχολείων, γι' αυτό και, με έγγραφό του το 1871, διόρισε ως επιθεωρητή τον Φιλιππίδη για να δίνει πληροφορίες για την κατάσταση και τις ανάγκες των σχολείων που επισκέπτονταν²⁵.

Παρά τον ενδοκοινοτικό πόλεμο και τις εικασίες του Μαρούλη για αγώνα εναντίον των Κοτζαμπάσηδων, στη διοίκηση των κοινοτικών το 1873, ο Μ. Ν. Μιχαήλ, επίτιμος πρόεδρος του Συλλόγου, αλλά και πρόκριτος ταυτόχρονα, προχώρησε σε κίνηση που δεν εμποδίζει αλλά τουναντίον προωθεί και προβάλλει το έργο του Συλλόγου. Η προκήρυξη του «Μιχαηλείου Διαγωνισμού» για τη συγγραφή διδακτικού εγχειριδίου, για την ιστορία της Μακεδονίας, έγινε με την προτροπή και φυσικά οικονομική στήριξη του προκρίτου Μ. Ν. Μιχαήλ. Η προκήρυξη δημοσιεύτηκε στον τύπο της Κωνσταντινούπολης το Φεβρουάριο του 1873²⁶.

²² ΑΥΕ, Εκπαιδευτικά Σερρών, 2321/1875.

²³ Ο Δημήτριος Μαρούλης μας δίνει επτά χρόνια αργότερα μια απάντηση για την μη εκτέλεση των όρων της διαθήκης. Το 1879 το κύρος της διαθήκης, κατά τον Μαρούλη, είχε διασαλευτεί και ο κηδεμόνας των αμέσων κληρονόμων, δηλαδή ο Δημήτριος Χατζηδήμος είχε πολλές ελπίδες να κερδίσει την υπόθεση. Ωστόσο, δέχτηκε να συμβιβαστεί αφήνοντας χίλιες λίρες από την κληρονομιά για την ίδρυση του διδασκαλείου. Δυστυχώς όμως ο συμβιβασμός απέτυχε (Δ. Μαρούλης, *Τα έργα των εχθρών μου ...*, σ. 21).

²⁴ Δ. Μαρούλης, *Τα έργα των εχθρών...*, σ. 21.

²⁵ Β. Γ. Αντωνιάδου, *Αίγλη εν ζόφω ήτοι το μαρτυρολόγιον των δύο συγχρόνων εθνομαρτύρων Φιλιππίδου και Πασχίδου*, τ. 1, Εν Τεργέστη της Αυστρίας 1900, σ. 182 (ΜΦΣΣ 25/8.2.1871).

²⁶ «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις», *Νεολόγος*, Σάββατο 10/22.2.1873/ 1230, σ.2.

«Μιχαήλειον Διαγώνισμα»

Ὁ φιλογενής συμπολίτης ἡμῶν καὶ ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου κύριος Μιχαήλ ἀνέθηκεν στὴν ἐπιτροπὴν αὐτοῦ νὰ προκηρύξῃ διαγώνισμα ἐπὶ βιβλίου διδακτικοῦ καταλλήλου εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαίδευσιν κατ' ἔτος ἐπὶ τετραετίαν ἀνανεούμενον ἐπὶ ὁμοίῳ εἶδους βιβλίου προσφέρων εἰς τὸν συγγραφέα του ἐγκριθησομένου πονήματος βραβεῖον εἴκοσι καὶ πέντε τουρκικῶν λιρῶν, ἃς κατέθηκε εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Συλλόγου... Ἡ τοῦ ΜΦΣ ἐπιτροπὴ ...ἐγκρίνει καὶ προκηρύττει διὰ τὸ πρῶτον ἔτος ὡς διαγώνισμα

Το 1873, ο ΜΦΣΣ προχωρεί σε αλλαγή του Κανονισμού λειτουργίας του²⁷. Ο Μαρούλης λίγα χρόνια αργότερα σχολιάζει την αλλαγή αυτή η οποία, κατά την άποψή του, έγινε αποκλειστικά προς όφελος του προέδρου Ιωάννη Θεοδωρίδη. Με το νέο Κανονισμό, έχουμε μεταβολή στο χρόνο θητείας του προέδρου, από ενιαύσια σε πενταετή. Ο Μαρούλης μάλιστα μιλά περί εντέχνου παραίτησης του Θεοδωρίδη και τεχνητής νέας εκλογής του, αυτή τη φορά με πενταετή θητεία²⁸.

Ο ΜΦΣΣ διαπιστώνοντας την άθλια σχεδόν κατάσταση της δημοτικής εκπαίδευσης, αποφάσισε στις αρχές Οκτωβρίου του 1873 να συγκαλέσει πενθήμερο συνέδριο των διδασκάλων των Σαντζακίων Σερρών και Δράμας, από τις 10 έως τις 14 Οκτωβρίου, για τον εντοπισμό των προβλημάτων και την εξεύρεση λύσεων και με εισηγητή το διευθυντή του Διδασκαλείου Δημήτριο Μαρούλη. Το Υποπροξενείο Σερρών αποστέλλει στο Υπουργείο Εξωτερικών λεπτομερή αναφορά σχετικά με τους στόχους και το Πρόγραμμα του Συνεδρίου. Στο συνέδριο προσκλήθηκαν 60 και συμμετείχαν 57 διδάσκαλοι. Ο αριθμός των προσκληθέντων και συμμετεχόντων είναι λίγο διαφορετικός από αυτόν που δίνει ο Ιωάννης Θεοδωρίδης στη λογοδοσία του Συλλόγου²⁹. Ο ΜΦΣΣ αποφάσισε να συγκαλέσει την πρώτη σύνοδο των διδασκάλων το 1872, αλλά διάφορα προβλήματα που προέκυψαν τον ανάγκασαν να αναβάλει το συνέδριο και να το συγκαλέσει εκ νέου το 1873. Η περιοδική σύνοδος των διδασκάλων αποτελούσε ένα από τα προγραμματικά σχέδια του ΜΦΣΣ. Σημαντική στο σημείο αυτό είναι η είδηση ότι, κατά την τέταρτη ημέρα του συνεδρίου, οι σύνεδροι θα παρακολουθούσαν την εφαρμογή νέας διδακτικής μεθόδου όχι σε κεντρικό σχολείο των Σερρών, αλλά στο σχολείο της Κάτω Καμενίκης, όπου πειραματικά εφαρμοζόταν³⁰.

Το 1874 ήταν μια δύσκολη χρονιά για τον Ελληνισμό των Σερρών μια και ξέσπασαν έντονες κοινοτικές έριδες στις οποίες τόσο η Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων

τό ἐξῆς θέμα: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, τεθεμελιωμένην ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων, στοιχειωδῶν γεωγραφικῶν γνώσεων καὶ προσωρισμένην διὰ τὰ δημοτικά σχολεῖα ἰδίως τῆς Μακεδονίας.

Ἔργοι τοῦ διαγωνίσματος

α) Ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἀρχομένου ἀπὸ τῆς 1^{ης} Φεβρουαρίου 1873 καὶ λήγοντος τὴν 1^η Φεβρουαρίου 1874 οἱ διαγωνιθησόμενοι πρέπει νὰ ἀποστείλωσι πρὸς τὸν γραμματεῖα τοῦ ΜΦΣ τὰ ἑαυτῶν πονήματα εὐαναγνώστως γεγραμμένα καὶ φέροντα ἐπιγεγραμμένον ῥητόν τι καὶ δελτίον προσηρτημένον, ἐσφραγισμένον καὶ περιέχον τὸ τε ρητόν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Συγγραφέως... στ) τὸ βραβευθισόμενον πόνημα δημοσιευθεῖται δαπάνῃ καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ συγγραφέως, ὃ δὲ ΜΦΣ θὰ φροντίσῃ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας.

Ὁ πρόεδρος Ἰω Θεοδωρίδης

Ὁ γραμματεὺς Κ. Χόνδρος

²⁷ Αρχεῖο Ι.Μ. Βατοπαιδίου, κώδιξ. 44 (1872-1873), 82, σσ. 474, 476. Ο Κανονισμός σώζεται στο Αρχεῖο της Μονῆς.

²⁸ Δ. Μαρούλης, *ό.π.*, σ. 23.

²⁹ Κ. Μπονίδης, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ὡς φορεῖς ἐθνικῆς παιδείας καὶ πολιτισμοῦ στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996, σ.144. Ο Θεοδωρίδης ἀναφέρει 64 διδάσκαλους.

³⁰ ΑΥΕ, Υποπρόξενος Σερρών Γεννάδης πρὸς Υπ.Εξ., 1873/36,27, 401/17.10.1873/8965/ 27.10.1873.

της πόλης όσο και ο ΜΦΣΣ πρωταγωνίστησαν. Απορμή αποτέλεσε ο οικονομικός και διοικητικός έλεγχος του Διδασκαλείου Σερρών, το οποίο συντηρούσαν ο ΣΔΕΓ και η Γερμανική Ιεραποστολική Εταιρεία του Ρήνου. Σημαντικές πληροφορίες για την κατάσταση στα εκπαιδευτικά πράγματα της πόλης μας δίνουν τόσο το αρχείο του ΣΔΕΓ όσο και της Ιεραποστολικής Εταιρείας, μέρος των οποίων μελέτησε και δημοσίευσε η Λυδία Παπαδάκη³¹.

Το Μάρτη του 1874 ο ΜΦΣΣ, με πρόεδρο τον Ιωάννη Θεοδωρίδη, απέλυσε ξαφνικά το Μαρούλη από τη διεύθυνση του Διδασκαλείου με την κατηγορία της θρησκευτικής προπαγάνδας και της αυθαίρετης χρήσης της γερμανικής οικονομικής χορηγίας³². Ο αντιπρόεδρος του Συλλόγου Αθανάσιος Κοντός και ο αδελφός του Αναστάσιος, συγγενείς του Μαρούλη τον υποστήριξαν. Ακολούθησαν αλληλοκατηγορίες και διάσπαση του Συλλόγου. Η κάθε πλευρά υποστήριξε ότι εκπροσωπούσε νόμιμα τον Σύλλογο και προχώρησε στη διαγραφή των μελών της άλλης με βαριές κατηγορίες. Η πλευρά Μαρούλη απέδιδε στην πλευρά Θεοδωρίδη κατηγορίες για οικονομικές ατασθαλίες και πελατειακές σχέσεις. Η εχθρότητα έφτασε στην αποκορύφωσή της, όταν στις 30 Ιουνίου του 1874 η πλήρης διάσπαση είχε συντελεστεί. Η κάθε πλευρά καθαιρούσε την άλλη και τη διέγραφε από τις τάξεις του Συλλόγου. Ο ΜΦΣΣ ήταν πλέον δύο Σύλλογοι με το ίδιο όνομα που διεκδικούσαν τη διοίκηση του Διδασκαλείου, τη διαχείριση των χορηγιών της γερμανικής Ιεραποστολικής Εταιρείας και την αναγνώριση από τον ΣΔΕΓ με τον οποίον και οι δύο πλευρές άρχισαν να αλληλογραφούν. Πρόεδρος του ενός Συλλόγου παρέμεινε ο Ιωάννης Θεοδωρίδης, ενώ στον άλλο φέρεται, από σχετικό δημοσίευμα, ως πρόεδρος ο πρώην επίτιμος πρόεδρος του Συλλόγου Μ. Ν. Μιχαήλ. Αντιπρόεδρος ανέλαβε ο Αθανάσιος Κοντός ο οποίος και στον ενιαίο Σύλλογο κατείχε το ίδιο αξίωμα. Ο Μ. Ν. Μιχαήλ φαίνεται ότι τυπικά ήταν πρόεδρος και αυτό δικαιολογεί τη θέση της Λυδίας Παπαδάκη που αναφέρει ως πρόεδρο τον Αθανάσιο Κοντό³³, αλλά και του Πέτρου Πέννα που αναφέρει ως πρόεδρο το Μαρούλη³⁴. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι η πλευρά Μαρούλη τοποθέτησε ως πρόεδρο στο Σύλλογό της έναν κορυφαίο πρόκριτο, τον Μ. Ν. Μιχαήλ με τον οποίο ο Μαρούλης κατά το παρελθόν είχε συγκρουστεί. Η σκοπιμότητα είναι εμφανής. Η πλευρά Μαρούλη χρειαζόταν αναγνώριση και στήριξη και γι' αυτό προσπάθησε να προσεταιρισθεί την πρώην διοίκηση των εκπαιδευτικών πραγμάτων της πόλης. Ο Σύλλογος της πλευράς Μαρούλη - Κοντού ενημερώνει με επιστολή του, στις 6 Δεκεμβρίου 1874, τον τύπο της Κωνσταντινούπολης για τις αλλαγές που κατά την άποψή του συνέβησαν στον ΜΦΣΣ, από τις 4 Ιουλίου 1874, και την καθαίρεση του Θεο-

³¹ Λ. Παπαδάκη, «Η Γερμανική Προτεσταντική Προπαγάνδα στην καθ' ημάς Ανατολή: Μια "μυστική εγκύκλιος" της Ιεραποστολικής Εταιρείας του Ρήνου και οι κοινοτικές έριδες των Σερρών (1870-1874)», *Ιστορ* 10 (Αθήνα 1997) 35, 65.

³² *Ο.π.*, σ. 70.

³³ *Ο.π.*

³⁴ Π. Πέννας, *ό.π.*, σ. 404.

δωρίδη και των φίλων του, από τις θέσεις που κατείχαν στο προεδρείο του ΜΦΣΣ, *διά τήν έναντίον τῷ κανονισμῷ καί παρά τά συμφέροντα τοῦ Συλλόγου ἐγωϊστικήν καί φατριαστικήν διαγωγὴν τους καί δι' ἄλλους σπουδαίους λόγους, ὡς φαίνονται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν συνεδριάσεων τοῦ Συλλόγου.* Στόχος ήταν να προλάβει την πλευρά Θεοδωρίδη, την οποία χαρακτηρίζει ως παρασυναγωγή και να αναγνωριστεί ως η νόμιμη συνέχεια του ΜΦΣΣ³⁵. Την επιστολή υπογράφουν ο προεδρεύων και αντ' αυτού ο αντιπρόεδρος Αθανάσιος Κ. Κοντός, καθώς και ο γραμματέας Γεώργιος Σωτηριάδης. Από την άλλη, η πλευρά Θεοδωρίδη με δημοσιεύματά της στον τύπο των Αθηνών επιχειρούσε να εμφανιστεί και αυτή ως η νόμιμη συνέχεια του ΜΦΣΣ³⁶. Μάλιστα κατηγορούσε την παράταξη Κοντού-Μαρούλη για υπεξαίρεση σαράντα οθ. λιρών³⁷.

Η Λυδία Παπαδάκη αναφέρει, στηριζόμενη στα αρχεία του ΣΔΕΓ, ότι ο Μαρούλης μαζί με μέλη των συντεχνιών της πόλης, που ελέγχονταν από τους αδελφούς Κοντού, κατέλαβαν τα γραφεία του Συλλόγου και άρπαξαν τα αρχεία του, χαρτί αλληλογραφίας και μια παλιά σφραγίδα και ότι η σφραγίδα του πρώτου εικόνιζε περιστέρι με ανοικτά φτερά ενώ του δευτέρου περιστέρι με κλειστά³⁸. Η αναφορά αυτή δημιουργεί ολόκληρο ζήτημα γύρω από τη σφραγίδα του ΜΦΣΣ. Μέσα από τα δημοσιεύματα, που έχουμε στη διάθεσή μας, φαίνεται ότι και η άλλη πλευρά κατηγορούσε τον, κατ' αυτήν, τέως πρόεδρο Ιωάννη Θεοδωρίδη ότι εξακολουθούσε να τιτλοφορείται παράνομα πρόεδρος του ΜΦΣΣ, με σκοπό να εξαπατήσει την κοινή γνώμη και ότι μαζί με τον ταμία Δημήτριο Θεοδωρίδη και μερικά αφοσιωμένα μέλη της πρώην διοικούσας επιτροπής, υπεξαίρεσαν παράνομα από τα γραφεία του Συλλόγου τη σφραγίδα του. Μάλιστα ο Σύλλογος Κοντού-Μαρούλη σε σχετικό του δημοσίευμα διακηρύσσει ότι *ὁ ἐν Σέρραις ΜΦΣΣ διοικεῖται μὲν ὑπὸ ἐπιτροπῆς, ἧς πρόεδρος εἶναι ὁ τοῦ Συλλόγου πρόεδρος κ. Μιχαήλ Ν. Μιχαήλ καί ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἀθαν. Κ. Κοντός, ἔχει δέ σφραγίδα ὠσειδὴ μὲ τὸ αὐτὸ ἔμβλημα καί τήν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, τήν ἀρχαίαν αὐτοῦ σφραγίδα κηρύξας ἄκυρον τήν ὑπὸ τοῦ πρώην προέδρου Ι. Θεοδωρίδου παρανόμως κατακρατηθεῖσαν*³⁹. Η πληροφορία αυτή διαφοροποιεί τη σφραγίδα των δύο Συλλόγων ως προς το σχήμα και όχι ως προς το ἔμβλημα όπως αναφέρει η Λυδία Παπαδάκη.

Η πλευρά Θεοδωρίδη επιχείρησε με τη σειρά της να αιτιολογήσει τη θέση της και να φερθεί ως νόμιμη συνέχεια του ΜΦΣΣ. Η όλη επιχειρηματολογία της βασίζεται στην επίθεση κατά του Μαρούλη για τον οποίο αναφέρει ότι: *μετά τινα*

³⁵ «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών», *Νεολόγος*, Παρασκευή 20/1.1.1875/ 1771, σ. 3.

³⁶ *Μέλλον Αθηνών*, 14.11.1874/1139.

³⁷ *Νεολόγος*, ό.π.

³⁸ Λ. Παπαδάκη, ό.π.

³⁹ *Νεολόγος*, ό.π.

καιρόν ὁ Σύλλογος εἶχε λόγους νά μή θελήσῃ ν' ἀνανεώσῃ τό συμβόλαιον καί ἀπέλυσε αὐτόν τῆς διά τό μέλλον ὑπηρεσίας του. Κατόπιν διά τήν ἐξακολούθησιν τῶν κατά τοῦ Συλλόγου ἐνεργειῶν τοῦ κ. Μαρούλη καί τήν ἀπρεπῆ πρός αὐτόν διαγωγῆν του ἠναγκάσθη νά τόν διαγράψῃ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐξήγαγε πλέον εἰς φῶς φανεράν πλέον στάσιν κατά τοῦ Συλλόγου, συγκειμένη ἐξ αὐτοῦ τοῦ Μαρούλη, τῶν συγγενῶν του Κοντῶν καί τινῶν ἄλλων λίαν εὐαρίθμων, οὔς παρέσυραν, καί κατ' ἀρχάς μέν ἀπεπειράθησαν νά συστήσωσιν ἴδιον Σύλλογον πρός ἴδρυσιν διδασκαλείου ὑπό τήν διεύθυνσιν τοῦ Μαρούλη, ὅπερ ἔμελλε πρός τοῖς ἄλλοις ν' ἀντιπράξῃ καί κατά τοῦ διδασκαλείου τοῦ Συλλόγου. Ἀλλ' ἀποτυχόντες προπαρασκεύασαν ἐν μεγάλῃ μυστικότητι, συνεργοῦντος παραδόξως καί τοῦ τότε ἀντιπροέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Ἀθανασίου Κοντοῦ, τοῦ πρώην μέν ὑπέρ πάντα ἄλλον θεωροῦντος τήν ἀπό τῆς θέσεως τοῦ διευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου ἀπόλυσιν τοῦ συγγενοῦς του Μαρούλη ἀναγκαιοτάτην, κατόπιν δέ ἄγνωστον πῶς μετ' αὐτοῦ συνδιαλαγέντος, καί προέβησαν εἰς τό γνωστόν κατά τοῦ Συλλόγου πραξικόπημα τῆς 30^{ης} Ἰουνίου 1874⁴⁰.

Ἡ τελευταία διαίρεση αὐξήσε τις ἀντιμαχόμενες μερίδες στις Σέρρες ἀπό δύο, δηλαδή τῶν προκρίτων καί Συλλογικῶν που ἦταν πρὶν, σε τρεῖς με τῆ διάσπαση τῶν Συλλογικῶν. Ὁ ΣΔΕΓ με ὅμοια ἐπιστολή του πρὸς ὅλες τις μερίδες ἐπιχείρησε νά τους συμβουλεύσει. Ωστόσο, περισσότερο ἐκλίνε πρὸς τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἄδικο μᾶλλον εἶχε ἡ μερίδα Μαρούλη, γιατί προκάλεσε πρώτη τὴ ρήξη. Οἱ προσπάθειες τοῦ ΣΔΕΓ δὲν στέφθηκαν με ἐπιτυχία γιατί ἡ μερίδα, ἡ περὶ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρίδη, χαρακτήριζε τὴν ἀντίπαλη μερίδα παρασυναγωγὴ καί τῆς ἀρνίόταν κάθε νομιμότητα στις διαπραγματεύσεις, ἡ δὲ μερίδα τῶν ἀποσπασθέντων ἐκλίνε περισσότερο πρὸς συμβιβασμό με τὸν ὄρο νά ἐπανέλθῃ ὁ Μαρούλης στὴ διεύθυνση τοῦ Διδασκαλείου. Ἐξαιτίας τῶν παραπάνω γεγονότων ὁ ΣΔΕΓ ἀνέστειλε, κατά τὸ 1875, κάθε χορηγία του πρὸς τὸν ΜΦΣΣ, ἐνῶ εἶχε υποσχεθεῖ ετήσια συνδρομὴ 80 ὀθ. λιρῶν ὡς μισθοῦ ἐνός καθηγητοῦ ἱκανοῦ νά προσφέρει ἐιδικές γνώσεις σε υποψήφιους δημοδιδασκάλους. Ἀνακάλεσε τὴ συνδρομὴ του μὴ θέλοντας νά φανεῖ ὅτι ὑποθάλλει μίαν τινα τῶν διαμαχομένων μερίδων καί διέκοψε μαζί τους κάθε ἐπικοινωνία, με τὴν ἐλπίδα ὅτι τὰ μέτρα αὐτά θὰ φέρουν κάποια συναίσθηση σε μερικούς. Τελικὴ διαπίστωση τοῦ ΣΔΕΓ ἦταν ὅτι ἡ μόνη μερίδα στὴν ὁποία μποροῦσε νά στηριχθεῖ καί νά ἐμπιστευτεῖ ἐκ τῶν τριῶν γιὰ καλύτερα καί μονιμότερα ἀποτελέσματα ἦταν ἡ μερίδα τῶν προκρίτων, οἱ ὁποῖοι παλαιότερα ἀπάρτιζαν τὴν Ἐφορεία τῶν Ἐκπαιδευτηρίων, ὅπως καί ἡ μερίδα ὑπὸ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρίδη. Ἐάν

⁴⁰ Τὴν παραπάνω θέση υπογράφουν ὅλα τὰ μέλη τοῦ προεδρείου τῆς πλευρᾶς Θεοδωρίδη, δηλαδή ὁ πρόεδρος Ἰ. Θεοδωρίδης, ὁ ἀντιπρόεδρος Ἰ. Καπέτης, ὁ γενικὸς γραμματεὺς Ἰ. Δέλλιος, ὁ ἐιδικὸς γραμματεὺς Ν. Ἰωαννίδης, ὁ ταμίας Δ. Θεοδωρίδης καί οἱ σύμβουλοι Μ. Βίλλης, Κ. Βαρναβάκης, Στ. Δούρος, Ν. Κουμπίδης («Ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος», *Νεολόγος*, Τετάρτη 15/27.1.1875/ 1789, σ. 3).

οι δύο αυτές μερίδες ενώνονταν και εργάζονταν από κοινού θα επιτύγχαναν την αποκατάσταση της ησυχίας και ηρεμίας στην πόλη και τη βελτίωση των σχολείων. Για το σκοπό αυτό ο ΣΔΕΓ απέστειλε επιστολές προς τους προκρίτους και τον Ιωάννη Θεοδωρίδη⁴¹.

Ωστόσο, ο ΣΔΕΓ σε μια ακόμη προσπάθεια επιχείρησε ανεπιτυχώς, να συμβιβάσει τις δύο μερίδες καλώντας τους προέδρους τους στην Αθήνα. Εκεί ο μεν Θεοδωρίδης ζήτησε και έλαβε τη συνδρομή του ΣΔΕΓ για τη σύσταση Διδασκαλείου, ο δε Κοντός ζήτησε τη μεσολάβηση του ΣΔΕΓ για συμβιβασμό και διακοπή κάθε ενίσχυσης προς τον Σύλλογο του Θεοδωρίδη. Η χορηγία 200 οθ. λιρών προς τον Σύλλογο του Θεοδωρίδη χαρακτηρίζει και το τέλος της πολιτικής των ίσως αποστάσεων του ΣΔΕΓ προς τους δύο ΜΦΣΣ. Διευθυντής του νέου Διδασκαλείου του Συλλόγου Θεοδωρίδη, ανέλαβε ο ηπειρώτης Βράνος Βωζάνης, ο οποίος εμφανίζει την ίδια ακριβώς πορεία εξέλιξης με τον Μαρούλη, τις ίδιες ακριβώς σπουδές και την ίδια σχέση με την Ιεραποστολική Εταιρεία του Ρήνου⁴². Το γεγονός αυτό καταρρίπτει τις κατηγορίες σε βάρος του Μαρούλη για δήθεν προτεσταντική θρησκευτική προπαγάνδα και αφήνει να φανούν άλλα αίτια που έχουν να κάνουν με τις εσωτερικές διεργασίες που συμβαίνουν στην κοινωνία των Σερρών, καθώς και τις προσωπικές φιλοδοξίες των πρωταγωνιστών της υπόθεσης. Στην υπόθεση αναμειγνύεται και το Ελληνικό Υποπροξενείο της πόλης. Ο υποπρόξενος Ευαγγελίδης υποστηρίζει την πλευρά Μαρούλη και θεωρεί ανυπόστατες τις κατηγορίες που του απευθύνει ο Θεοδωρίδης. Ο διάδοχός του Παπακωστόπουλος κλείνει με την πλευρά Θεοδωρίδη, ωστόσο, δε συμμερίζεται απόλυτα τις απόψεις του σε βάρος του Μαρούλη. Ο πρόξενος Παπακωστόπουλος⁴³ παρέστη μάλιστα και σε περιστατικό με δράστες τον Μαρούλη και τους μαθητές του, οι οποίοι εν μέση αγορά έδειραν τον διευθυντή, του άλλου διδασκαλείου, Βωζάνη⁴⁴.

Το διδασκαλείο του Συλλόγου Θεοδωρίδη δεν άντεξε. Την επόμενη χρονιά διαλύθηκε, ενώ τους σπουδαστές τους έστειλε να συνεχίσουν στο Διδασκαλείο που ίδρυσε ο ΣΔΕΓ, το 1876, στη Θεσσαλονίκη υπό τη διεύθυνση του Παπαμάρκου. Η κίνηση αυτή ίσως να αποτέλεσε την αιτία να λάβει ο ΣΔΕΓ τελικά θέση υπέρ του Συλλόγου Θεοδωρίδη. Ωστόσο, από το 1876 έως το 1879, αδρανοποιεί κάθε δραστηριότητα στον Σύλλογο Θεοδωρίδη, γεγονός που μαρτυρεί και η έλλειψη λογοδοσιών τα χρόνια αυτά.

Από την άλλη πλευρά το Διδασκαλείο Μαρούλη με τις επιχορηγήσεις των Γερμανών της Εταιρείας του Ρήνου –και εδώ παρατηρούμε ότι οι δύο μεγάλοι χορηγοί του ενιαίου ΜΦΣΣ, ο ΣΔΕΓ και η Εταιρεία του Ρήνου, μετά τη διάσπαση του Συλλόγου υποστήριξαν διαφορετικές πλευρές- όχι μόνο συνέχισε τη λειτουρ-

⁴¹ ΑΥΕ, ΣΔΕΓ προς ΥΠΕΞ, 2321/1875.

⁴² Λ. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 71.

⁴³ Το υποπροξενείο Σερρών αναβαθμίστηκε σε προξενείο.

⁴⁴ *Ο.π.*, σ. 72,73.

γία του, αλλά και με τη βοήθεια της Φιλελεύθερης Αδελφότητας Σερρών, δηλαδή των συντεχνιών της πόλης, συστάθηκε το 1876 πειραματικό σχολείο για την πρακτική άσκηση των σπουδαστών και τη διδασκαλία πρακτικών εμπορικών και βιομηχανικών μαθημάτων, απαραίτητων για τα παιδιά των μελών της Φιλελεύθερης Αδελφότητας που στήριζαν το έργο Μαρούλη, ένα διδασκαλείο θηλέων και ένα ορφανοτροφείο⁴⁵. Η πλευρά Θεοδωρίδη μπρος στις εξελίξεις, αναγκάστηκε να δεχτεί συμβιβασμό με τις αρχές της Ελληνικής Κοινότητας Σερρών και τα μέλη της παλαιάς Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων, αυτούς που ο Πέτρος Πέννας ονόμασε αντισυλλογικούς. Η σύμπραξη αυτή ευλογήθηκε από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' ο οποίος με εγκύκλιο του, που διαβάστηκε στις ενορίες των Σερρών, στις 20 Μαΐου 1879, ζητούσε από τους Σερραίους να απομονώσουν τον Μαρούλη⁴⁶.

Πράγματι ο ΜΦΣΣ των Κοντού-Μαρούλη δεν ξανασυναντάται στις πηγές, τουλάχιστον σε όσες έως τώρα μας είναι γνωστές. Από το 1878 γίνονται αναφορές μόνο σε σχολεία Μαρούλη και καμιά αναφορά σε σχολεία του Συλλόγου Κοντού-Μαρούλη. Παρότι τυπικά υπήρχε και ο δεύτερος ΜΦΣΣ που υποστήριζε το έργο του Μαρούλη, αυτός δεν αναφέρεται πουθενά, ούτε στην προμετωπίδα της εφημερίδας που εξέδωσε τον Απρίλιο του 1878. Ως ιδιοκτήτης της εφημερίδας φέρονται τα εν Σέρραις Διδασκαλεία και όχι ο Σύλλογος. Ο Μαρούλης προσπαθεί να υπεραμυνθεί του έργου του και να απαντήσει στους κατηγορούς του στο πρώτο άρθρο της εφημερίδας του με τον τίτλο «Αγγελία»⁴⁷. Το 1878 ο Μαρούλης διατηρούσε τρία σχολεία τα οποία αναφέρονται ως ιδιωτικά, με 250 περίπου μαθητές σε σύνολο 1370 μαθητών της πόλης⁴⁸.

Τον Ιούλιο του 1879 ο μοναδικός ξανά ΜΦΣΣ της παράταξης Θεοδωρίδη, πρόεδρος του οποίου μετά την αποχώρηση του Ιωάννη Θεοδωρίδη⁴⁹ ήταν ο Κωνσταντίνος Καπέτης και γραμματέας ο Λουκάς Δημητριάδης, απέστειλε στον ΣΔΕΓ στην Αθήνα, διά του υποπροξενείου Σερρών, έκθεση της κατάστασης των εκπαιδευτηρίων της πόλης και των αναγκών για τη βελτίωσή τους⁵⁰. Σύμφωνα με έγγραφο του Ελληνικού Προξενείου Σερρών προς τον πρόεδρο του ΣΔΕΓ στην Αθήνα Ν. Μαυροκορδάτο, τα εκπαιδευτήρια της πόλης των Σερρών βρίσκονταν σε δεινή οικονομική θέση. Ενώ κατά τα προηγούμενα χρόνια συντηρούνταν από το

⁴⁵ Ο.π., σς. 73,74.

⁴⁶ ΑΥΕ, Προξ. Παπακωστόπουλος προς πρόεδρο ΣΔΕΓ, 209/29.6.1879.

⁴⁷ Δ. Μαρούλης, «Αγγελία», εφημ. *Μακεδονία*, Σέρρες, Τρίτη 4 Απριλίου 1878, σ.1.

⁴⁸ «Σέρραι», *Ανατολικός Αστήρ*, Κωνσταντινούπολη, 26.6.1878, σ. 605.

⁴⁹ Ο Ιωάννης Θεοδωρίδης, *ἀγλάνισμα καὶ σέμνωμα* τῆς πόλης τῶν Σερρῶν καὶ θησαυρόν βαρύτιμον ἀρετῶν ποικίλων καὶ σπανίων ὅπως αναφέρεται σε επικήδειο δημοσίευμα, πεθαίνει σε ηλικία μόλις 56 ετών στις 16 Απριλίου του 1881 μετά από μακρά και πολυώδυνη ασθένεια. Ο νεκρός ετάφη στις 17 Απριλίου δημοσία δαπάνη από την ελληνική κοινότητα της πόλης. Υπολογίστηκε ότι πάνω από 4.000 Σερραίων ακολούθησαν την κηδεία. Εκ μέρους του ΜΦΣΣ επιτάφιο λόγο εκφώνησε ο καθηγητής του Γυμνασίου και γραμματέας του Συλλόγου Ιωάννης Τσικόπουλος («Ιδιαίτερα Αλληλογραφία», *Νεολόγος*, Τετάρτη 29/ 11.5.1881/3632, σ. 2).

⁵⁰ ΑΥΕ, ΜΦΣΣ προς Πρόξ. Σερρών Ιωάννη Παπακωστόπουλο, 22/9.7.1879.

Ταμείο των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων και από τον ΜΦΣΣ, τώρα αναγκάζονται να καταφύγουν σε εράνους καθώς και στα ταμεία των εκκλησιών⁵¹. Δεν είναι τυχαίο ότι το προηγούμενο έτος αποφασίστηκε η συγχώνευση των ενοριών της πόλης, ώστε να προκύπτουν περισσότερα έσοδα⁵².

Το 1879 είναι η χρονιά των μεγάλων αποφάσεων για τα εκπαιδευτήρια των Σερρών καθώς προτείνονται αρκετές αλλαγές στη δομή τους, όπως η δημιουργία δύο γυμνασιακών τάξεων στην ελληνική σχολή, η προσθήκη δύο τάξεων ελληνικού στο Παρθεναγωγείο, σύσταση διετούς ή μονοετούς νηπιαγωγείου και βελτίωση της κεντρικής δημοτικής σχολής με την πρόσληψη επαρκούς προσωπικού και κατάλληλου διευθυντού. Οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις απαιτούσαν επιπλέον ετήσια δαπάνη 600 οθωμανικών λιρών. Ο ΜΦΣΣ παρά τις έντονες οικονομικές και όχι μόνο δυσκολίες του, αποφάσισε να συνδράμει με 100 λίρες. Η αδυναμία εξεύρεσης πόρων αναγκάζει τους υπεύθυνους να ζητήσουν τη συνδρομή του ΣΔΕΓ κυρίως προς την εξεύρεση του κατάλληλου προσωπικού. Από εδώ και πέρα η συνδρομή του ΣΔΕΓ αυξάνει συνεχώς μέχρι που αντικαθιστά εντελώς τον ΜΦΣΣ και καθίσταται έτσι ο κύριος συνδρομητής της ελληνικής εκπαίδευσης σε ολόκληρη την περιοχή.

Τα προβλήματα ωστόσο, στο ΜΦΣΣ, δεν προκάλεσαν μόνο οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις αλλά ήταν αποτέλεσμα και πολλών άλλων συγκυριών και εξελίξεων που συνέβαιναν στο χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του *Νεολόγου* το Σεπτέμβριο του 1979: *Ένεκα όμως της εκρύθμιου καταστάσεως των πραγμάτων εν Ανατολή κατά τα τελευταία ταύτα έτη, ήναγκάσθη κατ' αρχάς μὲν περιστείλη τελευταίον δέ καί ὄλως ἀναστειλῆ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ. Ἀλλά τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος αἰθριάσαντος ὀπωσοῦν ὁ σύλλογος ἐνόμισε τὸν καιρὸν κατάλληλον ὅπως ἐπαναλάβῃ αὐτὰς μετὰ νέας ρώμης καί θάρρους καθόσον ἄλλως τε ἢ θέσις τῆς ἐνδόξου μὲν ἀλλὰ πολυπαθοῦς ταύτης χώρας οὐδόλως μετεβλήθη, τῶν αὐτῶν κινδύνων ὑφισταμένων...*⁵³. Η γενικότερη πολιτική κατάσταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οδήγησε σε μαρασμό τα περισσότερα από τα ελληνικά σχολεία της περιφέρειας γιατί κανένα από αυτά, όπως και τα φιλεκπαιδευτικά σωματεία που τα υποστήριζαν, δεν είχαν σταθερούς και πάγιους πόρους για τη συντήρηση και βελτίωσή τους. Η δραματική οικονομική κατάσταση, η έλλειψη πιστώσεων, η νέκρωση του εμπορίου, οι τακτικές και έκτακτες φορολογήσεις, το κλίμα αβεβαιότητας ακόμη

⁵¹ ΑΥΕ, Προξ. Σερρών προς ΣΔΕΓ, 21/9.7.1879.

⁵² Το 1878 στις Σέρρες υπήρχαν 22 ναοί και τέσσερα παρεκκλήσια. Από τους ναούς οι είκοσι λειτουργούσαν ως ενοριακοί, με ελάχιστο οι περισσότεροι, ποιμνιο. Από τον μητροπολίτη Σερρών Φιλόθεο Βρυέννιο προτάθηκε η συγχώνευση των ενοριών σε εννέα βιώσιμες, ώστε ταυτόχρονα να προκύπτουν έσοδα για τα εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα της πόλης («Συντακτήριος λόγος Φιλοθέου Βρυεννίου», *Ανατολικός Αστήρ*, Κωνσταντινούπολη, 18.8.1878, σ. 735).

⁵³ «Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος», *Νεολόγος*, Πέμπτη 30/ 11.9.1879/3169, σ.3.

και για την ίδια τη ζωή των ανθρώπων, προκάλεσε τόσο σε αγρότες όσο και σε αστούς απροθυμία αλλά και ανικανότητα στην ενίσχυση των σχολείων. Παρόλα αυτά όμως, υπήρχαν και άνθρωποι που δεν στερήθηκαν τη δυνατότητα να συνδράμουν αλλά από εγωισμό και ματαιοδοξία το αρνήθηκαν. Πλούσιοι Σερραίοι διέθεταν μεγάλα ποσά για οικοδιδασκάλους των παιδιών τους απαγορεύοντας τους μάλιστα να διδάξουν σε άλλους. Οι διάφοροι σύλλογοι (ΣΔΕΓ, ΕΦΣΚ⁵⁴) διέκοψαν τη συνδρομή τους και ο ΜΦΣΣ αναγκάστηκε λόγω έλλειψης πόρων να περιστεύει τη δραστηριότητά του που έφτανε ως τη Χαλκιδική και πέρα από τον Αξιό ποταμό. Από το 1879 περιορίστηκε στο να δίνει τις 100 λίρες για την ενίσχυση μόνο των σχολείων των Σερρών.

Η ανασύσταση, ο χαρακτηρισμός ανήκει στον Έλληνα πρόξενο, του ΜΦΣΣ (Θεοδωρίδη) το 1879, μετά από διετή αδράνεια, ανακοινώθηκε με ικανοποίηση στο ελληνικό Υπ.Εξ. από τον Πρόξενο Ιωάννη Παπακωστόπουλο, ο οποίος ταυτόχρονα ζητούσε από την ελληνική πολιτεία να τον συνδράμει στο έργο του. Ο πρόξενος Παπακωστόπουλος ζητά από το Υπ.Εξ. να παρέμβει προς ενίσχυση της ελληνικής εκπαίδευσης στην περιοχή. Μάλιστα ζητά, η συνδρομή του Υπ.Εξ. να διατεθεί μέσω του ΜΦΣΣ, ώστε να μην προκαλέσει τις υπόνοιες των Τούρκων και των σλάβων ζητώντας ταυτόχρονα και συγγνώμη για το θάρρος του να προτείνει μια τέτοια λύση. Χαρακτηριστική επίσης είναι η άποψή του για τον ΜΦΣΣ: *ὁ ἐν Σέρραις Σύλλογος δέν ὑπῆρξε γέννημα θνησιγενές τοῦ συρμοῦ ἀλλά παρήχθη ἔτι μιᾶς ιδέας καί ὑπέρ τῆς ιδέας ταύτης ἐργάσθη. Διαβληθεῖς ὑπό τῶν ξένων, οἵτινες διέγνωσαν αὐτόν κάλλιον ἢ τινες τῶν ὁμογενῶν, πολεμηθεῖς ἐμμανῶς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐν ἧ ἠδρευνεν, ἀντέσχη ὁμως καίτοι δέ τρωθεῖς καιρίως ὅταν ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτοῦ ἀνεφάνισαν πολέμοι ἵνα προστατεύσωσι συγγενῆ των, ὄν πρότερον δικαίως ἐθεώρουν καί διαρρηδην ὀνόμαζον ἐπιβλαβή καί ἐπικίνδυνον ἄνθρωπον, τόν Δημητρίον Μαρούλην, ἔξακολούθη παρέχων τάς ὠφελίμους ὑπηρεσίας του εἰς τήν χώραν, κατεβλήθη δέ μόνον ἔνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων. Ο πρόξενος Παπακωστόπουλος, αναλαμβάνοντας υπηρεσία στις Σέρρες, είχε βρει τους ανθρώπους του Συλλόγου πλήρως απογοητευμένους. Τα πολιτικά πράγματα, η μετέωρη κατάσταση και η αβεβαιότητα οδήγησαν το Σύλλογο σε διετή απραξία. Ο πρόξενος συνέβαλε, όπως ομολογεί, στην επαναστασιοποίηση του Συλλόγου. Η βελτίωση της εκπαίδευσης στην πόλη των Σερρών, θα επιδρούσε θετικά και στην περιφέρεια, έτσι θα σταματούσε κατά την άποψη του Προξένου η αγυρτία ἣτις διά τῶν Μαρουλείων Σχολείων λυμαίνεται τόν τόπον καί ἐλλείπει μαθητῶν θά κλεισθῶσιν τά ξένα Σχολεῖα, ἐν οἷς δέν μορφοῦνται ἐλληνοπρεπῶς οἱ ἐλληνόπαιδες⁵⁵. Σαφῆς φαίνεται η τοποθέτηση του προξένου Παπακωστόπουλου, όπως προκύπτει μέσα από την άποψη του*

⁵⁴ Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως

⁵⁵ ΑΥΕ, Προξ. Σερρών Ι. Παπακωστόπουλος προς Υπ.Εξ. Θ. Δηληγιάννη, 164/14.7.1879/1610/20.7.1879.

για τα σχολεία Μαρούλη, τα οποία δεν διστάζει να χαρακτηρίσει ξένα υπονοώντας και την οικονομική στήριξή τους από προτεσταντικά κέντρα της Γερμανίας. Τον όρο αγυρτία είχε χρησιμοποιήσει και η άλλη πλευρά για να χαρακτηρίσει την παράταξη Θεοδωρίδη⁵⁶.

Με την επανέναρξη των εργασιών του Συλλόγου ψηφίστηκε για μια ακόμη φορά νέος Κανονισμός. Η είδηση της επαναλειτουργίας του ΜΦΣΣ έγινε δεκτή με ιδιαίτερη ικανοποίηση από τον εκτός Σερρών Ελληνισμό. Η νέα διοικούσα επιτροπή φαίνεται ότι εμφορούνταν από αρκετό ενθουσιασμό, καθώς δραστηριοποιήθηκε προς όλες τις κατευθύνσεις και ιδιαίτερος προς τους άλλους φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους, ανάμεσα τους και αυτόν της Θεσσαλονίκης, προκειμένου να ζητήσει ενίσχυση και συνδρομή στο έργο του. Ως προς τους στόχους, αυτοί παραμένουν σε μεγάλο βαθμό οι ίδιοι, η ενίσχυση δηλαδή της εκπαίδευσης σε ολόκληρη τη Μακεδονία, ωστόσο η προτεραιότητα προς τα εκπαιδευτήρια της πόλης των Σερρών και ο περιορισμός ως προς την ευρύτερη Σερραϊκή περιφέρεια είναι δεδομένα⁵⁷.

Η επέτειος των δώδεκα ετών από την ίδρυση του ΜΦΣΣ γιορτάστηκε, με καθυστέρηση, θα λέγαμε, λίγων ημερών, στις 20 Ιουνίου του 1882. Πρόεδρος αναφέρεται ο Κ. Χόνδρος, υποπρόξενος της Ιταλίας. Σε δημοσίευμα της εποχής διαβάζουμε μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση που δείχνει και την αλλαγή της εποχής: *Τό σωματεῖον τοῦτο ἰδρυθέν ἐν ἡ ἐποχῇ γενικῇ ἦν ἡ παρ' ἡμῖν τάσις πρὸς τὸν σχηματισμὸν Συλλόγων καὶ Ἀδελφοτήτων ὑπερέβαλε πολλὰ τῶν ὁμοειδῶν αὐτῶ, ἅτε ἐπιτελέσαν, ὡς γνωστὸν, ἐν τε τῇ περί τὰς Σέρρας μακεδονικῇ μοίρα καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις ἔργα πολλοῦ καὶ εὐφήμου λόγου ἄξια.* Ωστόσο, κατά το δημοσίευμα και πάλι, ενώ το παρελθόν του Συλλόγου αυτού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένδοξο το παρόν αὐτοῦ δέν φαίνεται, θαλερόν και αυτό γιατί όπως τονίζεται και στην έκθεση των πεπραγμένων του δωδέκατου έτους λείπει η εμπύχωση και η ενίσχυση στο έργο του σε συνδυασμό με την οικονομική ανέχεια της εποχής, τη διαγραφή πολλών μελών του και τη μη εγγραφή νέων. Η διοικούσα επιτροπή αποφάσισε με σύνεση, για να ενθαρρύνει την εγγραφή νέων μελών, να περιορίσει την ετήσια συνδρομή προς το Σύλλογο από μία λίρα που προέβλεπε ο Κανονισμός ετησίως σε μισή λίρα. Η αποτυχία του Συλλόγου σε αρκετούς διορισμούς διδασκάλων, οι οποίοι αποδείχτηκαν ανάξιοι του έργου που τους ανατέθηκε και η κριτική που του ασκήθηκε, ανάγκασε το Σύλλογο να επιδιώξει να προσανατολίσει τις εργασίες του στην εποπτεία του εκπαιδευτικού έργου στην πόλη και την περιοχή, ρόλος όμως που ήδη είχε αναληφθεί από άλλους παράγοντες με πρώτο το Ελληνικό Προξενείο⁵⁸.

⁵⁶ «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών», *Νεολόγος*, Παρασκευή 20/1.1.1875/ 1771, σ. 3.

⁵⁷ Λ. Δημητριάδης, *Δέκατος έτος του εν Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου*, Έκθεσις αναγνωσθείσα τη 8 Ιουνίου 1880 κατά την επέτειον εορτήν του Συλλόγου, Εν Θεσσαλονίκη 1881.

⁵⁸ «Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος», *Νεολόγος*, Τετάρτη 13.10.1882/ 4060,

Το 1882 είναι έτος ξεχωριστής σημασίας για τα κοινοτικά πράγματα των Σερρών μιας και επιτεύχθηκε ενότητα, την οποία αγνοούσαμε ως σήμερα, των διαφορετικών περί τα εκπαιδευτικά μερίδων της πόλης. Σε δημοσίευμα του Οκτωβρίου του 1882 γίνεται αναφορά στο Διδασκαλείο των Σερρών και εννοεί το Διδασκαλείο Μαρούλη το οποίο συνέχιζε τη λειτουργία του. Το διδασκαλείο προσλάμβανε και απέλυε μαθητές κάθε τρία ή τέσσερα χρόνια. Τον Ιούνιο του 1882 πραγματοποιήθηκε η τέταρτη αποφοίτηση από αυτό, ενώ το σχολικό έτος 1882-1883 το Διδασκαλείο άργησε την έναρξη των μαθημάτων του, καθώς ο διευθυντής, του οποίου το όνομα δεν αναφέρεται, ωστόσο επαινείται για τη φιλοπονία και το ενδιαφέρον του, έλειπε στην Αθήνα. Στο ίδιο δημοσίευμα γίνεται λόγος και στην παύση των αντεγκλήσεων και του διχασμού, ο οποίος προκαλούσε μαρασμό στην πόλη. Οι δύο ερρίζουσες μερίδες γύρω από τα εκπαιδευτικά πράγματα ήλθαν σε συνεννόηση. Προϊόν της σύμπτωσης αυτής ήταν η απόφαση του προέδρου του ΜΦΣΣ Κ. Χόνδρου να συστήσει στις κοινότητες της ευρύτερης περιφέρειας και όχι μόνο, διδασκάλους αποφοίτους του διδασκαλείου Μαρούλη, αντί των αποφοίτων του Διδασκαλείου της Θεσσαλονίκης που συστήνονταν μέχρι τότε. Η εξέλιξη αυτή κατά το δημοσίευμα οφείλεται στο μητροπολίτη Σερρών Ναθαναήλ. Ο ίδιος μητροπολίτης θα κληθεί και πάλι ως έξαρχος να συμβιβάσει τις αντίπαλες μερίδες κατά το κοινοτικό και μητροπολιτικό ζήτημα του 1891⁵⁹.

Η επιλογή του ΜΦΣΣ να προσλαμβάνει και να προτείνει διδασκάλους αποφοίτους των σχολών Μαρούλη είχε να κάνει και με την αποτυχία του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε το Διδασκαλείο του ΣΔΕΓ στη Θεσσαλονίκη υπό τη διεύθυνση του Χ. Παλαμάρκου, στις αρχές της δεκαετίας του 1880, καθώς και των κατηγοριών σε βάρος του από τον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης και τον τύπο της Κωνσταντινούπολης, απασχόλησαν και το Ελληνικό Προξενείο Σερρών. Ο Έλληνας πρόξενος στις Σέρρες το 1882, Ναπολέων Μπέτσος, αναφέρεται με μεγάλη λύπη στα τεκτανόμενα γύρω από τους φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους και τα προεδρεία τους, τις έριδες και διαστάσεις στο εσωτερικό τους: *άνδρες ὧν ἡ αὐταπαρνησία, ἡ ἀφιλοκέρδεια καί ἡ φιλοπατρία διά πολυτελοῦς ἐργασίας ἐδοκιμάσθησαν, ὑβρίζονται ὡς ἄνανδροι καί δραπέται καί αἰσχροκερδεῖς, ἀφοῦ Σωματεῖα, ὧν μέγιστον συμφέρον ἔχομεν νά ἐπανξύσωμεν τό κῆρος καί τήν δύναμιν, καταφρονοῦνται, ἢ φροντίς γίνηται διά μέσων ἀτόπων νά παρασυρθῶσιν εἰς τήν ἐμπαθῆ ταύτην κονίστραν.* Ο πρόξενος Μπέτσος παρομοιάζει την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη με εκείνη των Σερρών δέκα περίπου χρόνια πριν, τις συνέπειες της οποίας ακόμη αντιμετώπιζε ο Ελληνισμός των Σερρών. Ο *Νεολόγος* με σχετικό δημοσίευσμά του κατηγορήσε το Διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης ότι προσφέρει ανεπαρκή μόρφωση στους ελληνόπαιδες, σε σύγκριση με εκείνη που προσέφερε την ίδια εποχή το βουλγαρικό Γυ-

σ. 3.

⁵⁹ «Ἐκ Μακεδονίας», *Νεολόγος*, Σάββατο 2.10.1882/4100, σ. 2.

μνάσιο Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστικά είναι τα σχόλια για το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης: *Τό φοβερόν όμως δυστύχημα είναι ότι τό ταχθέν ιατροείον τῆς νόσου (αμάθεια) τό ἐν Θεσσαλονίκη διδασκαλείον πρός βαθυτάτην λύπην ... δέν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του*⁶⁰.

Ο πρόξενος Μπέτσος εκτιμά ότι οι απόφοιτοι του διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, από το οποίο προμηθευόταν τους διδασκάλους της και η προξενική περιφέρεια Σερρών, ήσαν υποδεέστεροι των περιστάσεων και φυσικά όχι ανάλογοι της δαπάνης που δινόταν για τη μόρφωσή τους και σε αυτό έφερε μεγάλη ευθύνη και ο διευθυντής του Διδασκαλείου Παπαμάρκος. Το 1882 στο διαμέρισμα Σερρών διδασκαν οκτώ απόφοιτοι του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης (πέντε στις Σέρρες και από ένας σε Νευροκόπι, Νιγρίτα και Δεμίρ Ισάάρ) και όλοι τους χαρακτηρίζονταν ανεπαρκείς για το έργο που τους ανατέθηκε. Τόσο ο πρόξενος όσο και ΜΦΣΣ δεν έμεναν, όπως φαίνεται, ικανοποιημένοι από το έργο των παραπάνω διδασκάλων, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως χλιαροί και ευπαθείς, αλλά και ως κουφοί και φυγόπονοι και φιλέριδες και *οἴκιστα σεμνοί*. Παρατηρείται μάλιστα, ότι οι απόφοιτοι των Γυμνασίων ήταν κατά πολύ ανώτεροί τους. Ενδιαφέρον επίσης προξενεί στην αναφορά του προξένου Μπέτσου και η άποψή του για τα διδακτικά βιβλία των σχολείων. Ο πρόξενος συμεριζεται την άποψη του Κ. Χόνδρου, μέλους του διοικητικού συμβουλίου του ΜΦΣΣ και ανθρώπου λογίου, γνώστου και της σλαβικής, ότι τα βουλγαρικά αλφαβητάρια ήταν πολύ ανώτερα των αντίστοιχων ελληνικών στα σχολεία της Μακεδονίας. Ο πρόξενος Μπέτσος παρακάλεσε το Χόνδρο να συντάξει αναλυτική έκθεση σχετικά με την παραπάνω άποψή του προς τον ΣΔΕΓ. Ο Μπέτσος κάνει λόγω για ελεεινή κατάσταση των Ελλήνων διδασκάλων και για εκπαιδευτικό κυκεώνα σε σύγκριση με τους αντίστοιχους Βουλγάρους διδασκάλους, οι οποίοι διακρίνονται για τη μεθοδικότητά τους, το θάρρος και τον ενθουσιασμό τους⁶¹.

Τον επόμενο χρόνο, 1883, η επέτειος εορτή του ΜΦΣΣ γιορτάστηκε την Κυριακή 2 Ιουνίου. Στις αρχαιρεσίες που πραγματοποιήθηκαν, με την παρουσία του μητροπολίτη Ναθαναήλ, πρόεδρος εξελέγη ο έφορος των εκπαιδευτηρίων Δημήτριος Θεοδωρίδης, αντιπρόεδρος ο Β. Σταμούλης, ταμίας ο Ν. Αναγνώστου, γενικός γραμματέας ο καθηγητής του γυμνασίου Ιωάννης Τσικόπουλος, ειδικός γραμματέας ο νιγριτινός καθηγητής Βασίλειος Δημητριάδης, βιβλιοφύλακας ο καθηγητής Νικόλαος Κουμπίδης και σύμβουλοι οι Ν. Τέγοτζικ, Ν. Ιωαννίδης και Ν. Πέντζος. Η νέα διοικούσα επιτροπή, σύμφωνα με δημοσίευμα, διακρινόταν για το ζήλο, τη φιλοπατρία της και την ικανότητά της να αυξήσει τη δραστηριότητα του Συλλόγου και το ενδιαφέρον προς αυτόν των Σερραίων και όχι μόνο⁶².

⁶⁰ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, Πέμπτη 11.3.1882/3886, σ. 3.

⁶¹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ναπ. Μπέτσος προς Πρόεδρο Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, 38/8.3.1882.

⁶² «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφίαν», *Νεολόγος*, Πέμπτη 16.6.1883/4257, σ. 2.

Το Μάιο του 1883, ο εκπαιδευτικός προϋπολογισμός των Σερρών εμφάνιζε έλλειμμα πάνω από 500 οθωμανικές λίρες, το οποίο συνεχώς είχε αυξητικές τάσεις λόγω της συνεχούς βελτιώσεως και προόδου, όπως αναφέρεται, των σχολείων της πόλης. Για την αντιμετώπισή του κυκλοφόρησε από ειδική επιτροπή και με μεγάλη επιτυχία λαχείο 3.000 τεμαχίων προς ένα μετζήτι το καθένα. Την επιτροπή αποτελούσαν η Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων καθώς και άλλοι πρόκριτοι της πόλης. Ο πρώτος λαχνός, από τους εκατό τυχερούς, θα κέρδιζε 400 μετζήτια. Από τις πωλήσεις προήλθε για τα εκπαιδευτήρια όφελος 400 οθωμανικών λιρών, που αντιστοιχούσαν στο ένα πέμπτο των απαιτούμενων για την εκπαίδευση δαπανών. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός, όπως το εξέφρασε το μέλος της Εφορείας γιατρός Α. Εμμανουήλ, ότι το λαχείο θα καθιερωνόταν ετήσιο, ως μόνιμη και σταθερή πηγή εσόδων για τα σχολεία της πόλης, η οποία χαρακτηρίζεται ως καρδιά της Μακεδονίας που ασκούσε επίδραση σε ολόκληρη την περιφέρεια⁶³.

Στις 27 Μαΐου του 1884 ο ΜΦΣΣ γιόρτασε την 14^η επέτειό του. Κατά τη θεία λειτουργία, στην οποία χοροστάτησε ο μητροπολίτης Σερρών, μνημονεύτηκαν τα ονόματα των ιδρυτών και όσων εργάστηκαν και εργάζονται για την επίτευξη των σκοπών του Συλλόγου. Στο κτήριο του Συλλόγου, ο οποίος με τον καιρό είχε αποκτήσει και αξιόλογη βιβλιοθήκη⁶⁴, πραγματοποιήθηκε η λογοδοσία από το γενικό γραμματέα Ι. Τσικόπουλο. Παραβρέθηκαν ο μητροπολίτης Ναθαναήλ και ο πρόξενος της Ελλάδας Ν. Φουντούλης. Κατά το λήξαν συλλογικό έτος συνεχίστηκε η εκ μέρους του Συλλόγου ετήσια προσφορά των σαράντα λιρών στο ταμείο των εκπαιδευτηρίων. Ο ΜΦΣΣ διατηρούσε τον Κωνσταντίνο Μικρούλη, μετέπειτα καθηγητή και ιεροκήρυκα στις Σέρρες, υπότροφο στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης και υποστήριξε με υποτροφίες δύο μαθητές του Γυμνασίου και δύο τελειόφοιτες μαθήτριες του Παρθεναγωγείου. Στις αρχαιρεσίες που ακολούθησαν εξελέγη πρόεδρος ο Β. Σταμούλης, αντιπρόεδρος ο Σ. Ιωαννίδης, ταμίας ο Ν. Αναγνώστου, γραμματείς, γενικός και ειδικός, καθώς και βιβλιοφύλαξ οι υπηρετούντες ήδη Ι. Τσικόπουλος, Β. Δημητριάδης και Ν. Κουμπίδης και σύμβουλοι ο γιατρός Α. Χρυσάφης, ο Π. Πέντζος και ο Σπ. Σαρής. Τον Ιούνιο του 1884, η Εφορεία των εκπαιδευτηρίων Σερρών, αποτελούμενη από τους Α. Εμμανουήλ, Δ. Χατζηδήμου, Κ. Καπέτη και Θ. Θεοδωρίδη, αποφάσισε να αυξήσει το επίδομα προς τα κατώτερα σχολεία κατά 150 λίρες και για την τελειοποίηση του Γυμνασίου, με σκοπό να αναγνωριστεί από το ελληνικό κράτος, να δοθεί επιπλέον επίδομα άλλων 150 λιρών. Το δεύτερο αυτό επίδομα αποφασίστηκε να ζητηθεί από τον ΣΔΕΓ⁶⁵.

Οι πηγές μετά το 1876 αποφεύγουν να χρησιμοποιούν το όνομα του Μαρούλη

⁶³ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφίαι», *Νεολόγος*, Τρίτη 13.5.1883/4222, σ.2.

⁶⁴ Για τη Βιβλιοθήκη του ΜΦΣΣ βλέπε Π. Σαμάρη, «Ελληνικές Βιβλιοθήκες και Αναγνωστήρια στην πόλη των Σερρών κατά την ύστερη Τουρκοκρατία», Πρακτικά 12^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών *Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: Επεκτείνοντας τα όρια*, Σέρρες 2004, σ. 401, 402.

⁶⁵ *ΑΥΕ*, Προξ. Σερρών προς ΣΔΕΓ, 135/12.6.1884.

και αναφέρονται γενικά σε αυτόν και στη δραστηριότητα που ανέπτυξε, έως το 1884, στις Σέρρες και αυτό οφείλεται στο ότι οι πληροφοριοδότες μας για την εποχή αυτή στις Σέρρες ανήκουν στην αντίπαλη πλευρά (ΣΔΕΓ, Εκκλησία, Ελληνικό Προξενείο, τύπος). Δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός, ότι το πρόσωπο του Μαρούλη έπαιξε σημαντικό ρόλο στις κοινωνικές διεργασίες που συνέβαιναν στην Σερραϊκή κοινωνία, όπως αμφισβήτηση της παλαιάς κοινοτικής αρχής των προκρίτων, εμφάνιση νέων οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων που επιζητούσαν ένα πιο πρακτικό προσανατολισμό στην εκπαίδευση, αναζήτηση ρόλων στην νέα εξελισσόμενη κοινωνία. Φυσικό ήταν αυτές οι διεργασίες να επηρεάσουν κάθε πτυχή της ζωής⁶⁶.

Η διαπίστωση που αναφέρθηκε παραπάνω, ότι οι απόφοιτοι των γυμνασίων ήταν κατά πάντα ανώτεροι των αποφοίτων του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ακόμη και στην παιδαγωγική κατάρτιση, έχει ιδιαίτερη σημασία σε σχέση με τις εξελίξεις που ακολουθούν στα εκπαιδευτικά πράγματα των Σερρών. Η αναβάθμιση του ημιγυμνασίου, που είχε καταργήσει κατά το παρελθόν ο Μαρούλης, σε Γυμνάσιο, επί γυμνασιάρχιας Ιωάννη Δέλλιου και κυρίως η αναγνώρισή του, το 1884, από το Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, ως πλήρους γυμνασίου, ισότιμου με τα γυμνάσια του τότε ελληνικού κράτους, κάλυψε το έλλειμμα που προκάλεσε η αδυναμία του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης να παράγει αξιόλογους διδασκάλους. Η παραπάνω αναβάθμιση του Γυμνασίου, προκάλεσε, όπως ήταν φυσικό, και το κλείσιμο των διδασκαλείων Μαρούλη, μια και δεν υφίστατο πλέον λόγος ύπαρξής τους και ο αριθμός των μαθητών τους μειώθηκε σημαντικά. Η ανωτερότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα Διδασκαλεία Μαρούλη γινόταν αντιληπτή σε σύγκριση με την αποτυχία του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Όταν το Γυμνάσιο Σερρών κάλυψε με τους αποφοίτους του το κενό, το κλείσιμο των σχολείων του Μαρούλη ήλθε ως φυσική συνέπεια⁶⁷.

Ενδιαφέρον προκαλεί ο τόπος καταγωγής των αποφοίτων του Γυμνασίου όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από την εκδήλωση αποφοίτησης που πραγματοποιήθηκε στις 3 Ιουνίου του 1886. Από τους έντεκα μαθητές οι τέσσερις είναι μόνο Σερραίοι ή από την περιφέρεια Σερρών, ένας από το Μελένικο, ένας από το Νευροκόπι, ένας Ηπειρώτης και τέσσερις Τραπεζούντιοι⁶⁸. Στην ίδρυση και ανέγερση του Γυμνασίου μεγάλες προσπάθειες κατέβαλε ο γιατρός και λόγιος Αθανάσιος Εμμανουήλ⁶⁹.

Την παραπάνω εξέλιξη οφείλει το Γυμνάσιο στη διεύθυνση του Ιωάννη Δέλλ-

⁶⁶ Λ. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 77. Βλέπε σχετικά και Α. Νανάκη, «Κοινοτικές διενέξεις. Η διαμάχη στις Σέρρες (1891-1892)», *Η Νιγρίτα – Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας* (Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου), Θεσσαλονίκη 2000, σ. 443-466.

⁶⁷ *ΛΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ναπ. Μπέτσος προς Πρόεδρο Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, 38/8.3.1882.

⁶⁸ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, Σάββατο 12.7.1886/5130, σ. 3.

⁶⁹ «Επαρχιακός Φάκελος», *Νεολόγος*, Τετάρτη 3.8.1894/7466, σ. 3.

λιου. Δεν είναι τυχαίο ότι με την επιστροφή στις Σέρρες ο Δέλλιος συμμετείχε ενεργά στο προεδρείο του ΜΦΣΣ και συνέβαλε ίσως, όσο κανείς άλλος, στην παρακμή των σχολών Μαρούλη. Ο ίδιος ο γυμνασιάρχης Δέλλιος είχε αναλάβει, από το 1883, τη διδασκαλία των παιδαγωγικών μαθημάτων στην ανώτερη τάξη του Γυμνασίου, όπου διδάσκονταν τρεις φορές την εβδομάδα γενική παιδαγωγική και κάθε Σάββατο πραγματοποιούνταν διδακτικές ασκήσεις, καθώς αρκετοί μαθητές προετοιμάζονταν ως διδάσκαλοι για τα σχολεία της περιφέρειας. Η διδασκαλία των παιδαγωγικών μαθημάτων γινόταν με την προσθήκη επιπλέον πέντε ωρών την εβδομάδα στο υφιστάμενο πρόγραμμα. Κατά το σχολικό έτος 1883-1884, τέσσερις απόφοιτοι του Γυμνασίου ήταν έτοιμοι για να αναλάβουν την παραπάνω αποστολή και να διοριστούν ως διδάσκαλοι. Όσοι από αυτούς είχαν διατελέσει υπότροφοι υποχρεούνταν να απασχοληθούν ως δάσκαλοι τόσα έτη όσα υπήρξαν υπότροφοι. Σε ό,τι αφορούσε τη βιβλιοθήκη του Γυμνασίου, ενώ αυτή είχε φθάσει να διαθέτει 1338 σώματα βιβλίων, σε νέα καταγραφή που πραγματοποίησε ο καθηγητής Α. Φυλακτός αυτά ανέρχονταν μόλις σε 1060. Τα υπόλοιπα είχαν κλαπεί, προκαλώντας απογοήτευση στους παράγοντες του Γυμνασίου, αλλά και τη θέληση να αποκαταστήσουν τη ζημιά⁷⁰.

Σημαντικές επίσης είναι και οι πληροφορίες, που μας δίνονται από τον πρόξενο Νικόλαο Φουντούλη, σχετικά με την ποιότητα της εκπαίδευσης στο Γυμνάσιο Σερρών και κυρίως για τα μαθήματα που συμπληρωματικά λάμβαναν οι μαθητές της τελευταίας τάξης, καθώς και οι μαθητές του οικοτροφείου. Στο οικοτροφείο οι μαθητές του Γυμνασίου παρακολουθούσαν μαθήματα οργανικής και εκκλησιαστικής μουσικής, τα τελευταία απαραίτητα μιας και στα περισσότερα χωριά η θέση του διδασκάλου ταυτιζόταν με εκείνη του ιεροψάλτη και μαθήματα ιχνογραφίας⁷¹.

Το Ημερολόγιο της Ανατολής του 1886, με άρθρο του υπό τον τίτλο «Η επαρχία Σερρών κατά την εκκλησιαστικήν διαίρεσιν και την εκπαιδευτικήν κίνησιν» αναφέρει⁷²: *Έν τῇ ἐπαρχίᾳ Σερρῶν τὰ τῆς ἐκπαιδύσεως ἐν γένει εἰς εὐάρεστον εὐρίσκονται σημεῖον, κατὰ τὰ τελευταία δὲ ἰδίᾳ ἔτη ἐτελέσθησαν πρόοδοι πασιφανεῖς καὶ σπουδαίαι καὶ ἀνεπτύχθη ζῆλος πολὺς πρὸς τὰ γράμματα.* Στις πληροφορίες που μας δίνονται αξιοσημείωτο είναι ότι στο οικοτροφείο του Γυμνασίου οι τρόφιμοι διδάσκονταν παιδαγωγικά μαθήματα και εκκλησιαστική μουσική. Σε σημείωση αναφέρεται ότι από δωδεκαετίας, δηλαδή από το 1874 λειτουργούν στην πόλη και τα ιδιωτικά σχολεία Δημητρίου Μαρούλη στα οποία φοιτούσαν περίπου 200 μαθητές και μαθήτριες, αλλά και που κατά τη διάρ-

⁷⁰ «Ιδιαίτεροι αλληλογραφίαι», *Νεολόγος*, Σάββατο 28.7.1884/4574, σ.2.

Για τη βιβλιοθήκη του Γυμνασίου βλέπε Π. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 398-400.

⁷¹ *ΑΥΕ*, Προξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Πρόεδρο ΣΔΕΓ Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο, Εκπαιδευτικός Προϋπολογισμός Ελληνικού Προξενείου Σερρών σχολικού έτους 1884-1885, 136/19.7.1884.

⁷² «Η επαρχία Σερρών κατά την εκκλησιαστικήν διαίρεσιν και την εκπαιδευτικήν κίνησιν», *Ημερολόγιον της Ανατολής 1886*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1885, σ. 159, 160.

κεια του έτους διαλύθηκαν. Σύμφωνα με δημοσίευμα, για την «Εκπαιδευτική σημασία της Μακεδονίας», τα σχολεία αυτά ανέρχονταν σε τέσσερα τον αριθμό, με 200 μαθητές, εκατό περίπου λιγότερους από την προηγούμενη σχολική χρονιά. Το Διδασκαλείο Μαρούλη αριθμούσε 35 μόνο μαθητές εκ των οποίων μόνο πέντε ή οκτώ παρακολούθησαν έως το τέλος της σχολικής χρονιάς, ενώ οι υπόλοιποι εγκατέλειψαν⁷³.

Την ίδια σχεδόν εξέλιξη και πρόοδο συναντούμε και στο Παρθεναγωγείο. Το 1884, η ανώτερη τάξη του παρθεναγωγείου Σερρών αντιστοιχούσε με τη δεύτερη τάξη του Γυμνασίου και οι απόφοιτες προοριζόνταν να εργαστούν ως δασκάλες σε κατώτερα παρθεναγωγεία της ευρύτερης περιοχής. Σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς, οι μαθήτριες της ανώτερης τάξης, επτά στον αριθμό, κάνανε πρακτική στο νηπιαγωγείο, υπό την επίβλεψη της νηπιαγωγού Α. Βόγια. Στο τέλος του σχολικού έτους μετά από σχετικές εξετάσεις, ενώπιον ειδικής επιτροπής παίρνανε σχετικό δίπλωμα⁷⁴.

Μεγάλο πλήγμα στα εκπαιδευτικά πράγματα των Σερρών προκάλεσε, το 1886, η απόφαση της Οθωμανικής Κυβέρνησης για την επιβολή του φόρου επιτηδεύματος και στους διδασκάλους. Πολλοί διδάσκαλοι των Σερρών επιθυμώντας να αναχωρήσουν από την πόλη για να προσληφθούν κάπου αλλού, ζήτησαν την έκδοση των απαιτούμενων εγγράφων (τεσκερέδων). Το αρμόδιο γραφείο τους απάντησε ότι για την έκδοση των τεσκερέδων έπρεπε πρώτα να καταβάλουν φόρο επιτηδεύματος, γεγονός αντίθετο με τα έως τότε ισχύοντα. Στις αντιδράσεις των δασκάλων και στην παρατήρηση ότι ο φόρος είναι γι' αυτούς υψηλός, το αρμόδιο γραφείο τους απάντησε, ότι τα ποσά θα τα πληρώσουν γνωστοί κτηματίες και έμποροι, υπονοώντας τους υπευθύνους των εκπαιδευτικών πραγμάτων⁷⁵.

Η Λυδία Παπαδάκη αναφέρει ότι, το 1884, ο Μαρούλης κάτω από την πίεση των εξελίξεων τόσο στο εκπαιδευτικό πεδίο όσο και στην κοινωνία των Σερρών, αναγκάστηκε να κλείσει τα σχολεία του και να φύγει στην Αθήνα⁷⁶. Ωστόσο τα τέσσερα σχολεία του Δ. Μαρούλη λειτούργησαν και κατά το 1885, ενώ ο ίδιος παρέμενε στις Σέρρες όπως φαίνεται μέσα από ένα περιστατικό απαγωγής. Ο Δ. Μαρούλης φέρεται ως ιδιοκτήτης μύλου που απείχε ¾ της ώρας από τις Σέρρες. Στις 11 Σεπτεμβρίου του 1885 δώδεκα ληστές εισέβαλαν στο μύλο, αναζητώντας τον ίδιο τον Μαρούλη, μη βρίσκοντάς τον όμως, απήγαγαν τον επί μισθώ μυλωνά Χριστόφορο, αρτοποιό των Σερρών, ένα τουρκαλβανό φύλακα και δύο εργάτες, ζητώντας από τον Μαρούλη ως λύτρα 3.000 λίρες, με την απειλή ότι θα κατέστρεφαν το μύλο του⁷⁷. Εντύπωση προκαλεί το μεγάλο ποσό των λύτρων που ζητούσαν οι

⁷³ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, Τετάρτη 24.7.1885/4861, σ. 3.

⁷⁴ «Ιδιαίτερα αλληλογραφία», *Νεολόγος*, Σάββατο 28.7.1884/4574, σ.2.

⁷⁵ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, Τρίτη 22.7.1886/5138, σ. 2.

⁷⁶ Λ. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 76.

⁷⁷ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, Τετάρτη 25.9.1885/4912, σ. 2.

απαγωγείς, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Μαρούλης κατείχε αξιόλογη περιουσία, σε αντίθεση ίσως με τις αναφορές για μια ζωή γεμάτη στερήσεις. Ίσως το γεγονός αυτό του εκβιασμού να λειτούργησε προσθετικά στην παρακμή των σχολείων του και να οδήγησε τον Μαρούλη στην απόφαση να φύγει στην Αθήνα, όπου και πέθανε λίγα χρόνια μετά το 1891. Σώζεται επικήδειος μαθητή του, τον Ιούλιο του 1891, στον οποίο εξυμνούνται οι αρετές και οι αγώνες που έδωσε, αλλά και οι δυσκολίες που πέρασε και οι πικρίες και οι στερήσεις που δοκίμασε⁷⁸.

Μέχρι σήμερα είχαμε την άποψη ότι ο ΜΦΣΣ διαλύθηκε ή αδράνησε κατά το 1885. Δεν είναι γνωστό πως προέκυψε αυτή η άποψη. Ίσως λόγω έλλειψης ειδήσεων από την εποχή αυτή σχετικά με το Σύλλογο. Ο Κυριάκος Μπονίδης αναφέρει την οριστική διάλυση του σωματείου κατά το 1885⁷⁹. Ωστόσο από δύο νεότερες ειδήσεις που έχουμε σχηματίζουμε την άποψη ότι ο Σύλλογος λειτουργούσε τουλάχιστον ως το 1887. Η πρώτη είδηση μας πληροφορεί, ότι στις 29 Μαΐου του 1885, την ημέρα της Πεντηκοστής, πραγματοποιήθηκε η Επέτειος και η λογοδοσία του Συλλόγου, καθώς και αρχαιρεσίες για την εκλογή νέου προεδρείου⁸⁰.

Στην τελευταία αυτή γνωστή λογοδοσία προτάθηκε από τον γυμνασιάρχη Ι. Δέλλιο η συνεννόηση με τη φιλόμουση αδελφότητα «Ουρανία» για τον από κοινού καταρτισμό αναγνωστηρίου, ανταξίου της πόλης, γιατί το μοναδικό από την αδελφότητα αυτή συντηρούμενο, λόγω έλλειψης πόρων κινδύνευε να διαλυθεί⁸¹. Επίσης μαθαίνουμε ότι ο Σύλλογος κατείχε βιβλιοθήκη με δύο χιλιάδες περίπου τόμους σπάνιους και πολύτιμους, όσους περίπου είχε και η βιβλιοθήκη του Γυμνασίου

⁷⁸ Εις μαθητής, «Δημήτριος Μαρούλης», *Νεολόγος*, Τετάρτη 25.7.1891/6601, σ. 3.

⁷⁹ Κ. Μπονίδης, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς...*, σ. 65 και 92.

⁸⁰ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, Παρασκευή 31.5.1885/4816, σ. 2.

Εξελέγησαν δέ παμψηφεί πρόεδρος μέν ο κ. Β. Σταμιούλης, αντιπρόεδρος δέ ο κ. Ν. Ιωαννίδης, γενικός γραμματεύς ο κ. Τσικόπουλος, ειδικός ο κ. Β. Δημητριάδης, βιβλιοφύλαξ ο κ. Ν. Κουμπίδης και σύμβουλοι οί κκ. Ε. Σαρρής, Ν. Τσικόπουλος και Π. Λόγης. Πλήν τών δύο τελευταίων οί λοιποί και κατά τό λήξαν ήδη έτος άπετέλουν τό τοῦ Συλλόγου προεδρείον. Μετ' άλλους ψυχής παρετήρησεν ο γεν. γραμματεύς έν τή αὐτοῦ άναγνωσθείση λογοδοσία, ότι ὁσῶ δυστυχῶς αἱ ήθικαί και πνευματικά άνάγκαι τής πατρίδος αύξάνουσι, τοσοῦτω έδει νά έκτημηθῶσιν αύται δεόντως υπό τών δυναμένων νά σπεύσωσι πρός άρωγήν σωματείου ὅπερ τήν σύστασιν αὐτοῦ από δεκαπενταετίαν άκριβῶς έπεδίωξε και ύποστηρίζει διά πάσης θυσίας άτε προσηκόντος έκτιμήσαν τάς κρισήμους περιστάσεις και τάς ὁμολογουμένας άνάγκας τοῦ τόπου. Μεθ' ὄλην έν τούτοις τήν τών μέσων άνεπάρκειαν ο Σύλλογος και έφέτος ήδυνήθη νά μετρήση είς τό ταμείον τών τής πόλεως έκπαιδευτηρίων τήν από έτῶν παρεχομένην τεσσαρακοντάλιρον συνδρομήν και συντηρήσιν έν Σέρραις πέντε ύποτρόφους...

Τον ίδιο μήνα οι Β. Σταμιούλης και Δ. Χατζηδήμου εξελέγησαν μέλη, εκ των χριστιανών, του Πρωτοδικείου Σερρών.

⁸¹ Για τα Αναγνωστήρια του ΜΦΣΣ και της αδελφότητας «Ουρανία» βλέπε Π. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 403, 404. Για την αδελφότητα «Ουρανία» βλέπε επίσης στο Γ. Αψηλίδης, «Αδελφότητες και αδελφάτα στις Σέρρες κατά τα τέλη του 19^{ου}- αρχές 20^{ου} αιώνα», *Σίρις* 4 (1994) 115-116.

ου⁸². Και οι δύο βιβλιοθήκες διέτρεχαν μεγάλο κίνδυνο καταστροφής από πυρκαγιά, γι' αυτό προτάθηκε η κατασκευή λίθινου κτηρίου, όπου με την συνένωση των δύο προαναφερθέντων βιβλιοθηκών *αί Σέρραι θά ἐκέκτηντο σπουδαίαν βιβλιοθήκην, ἥτις τότε θ' ἀπέβαινεν ὄντως «θησαυρός ἰαμάτων ψυχῆς»*⁸³.

Η δεύτερη είδηση μας πληροφορεί ότι η ελληνική κοινότητα Ἄνω Τζουμαγιάς τον Οκτώβριο του 1887 με επιστολή της, παρακλητική αίτηση, όπως αναφέρεται, ζητά από τον ΜΦΣΣ διδάσκαλο *χάριν τῆς μορφώσεως τῶν τέκνων αὐτῶν διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας*. Την είδηση λαμβάνουμε από δημοσίευμα του Νεολόγου όπου ο συντάκτης σχολιάζει ως εξής: *πιστεύομεν ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Σύλλογος (ΜΦΣΣ) θέλει εὐαρεστηθῆ ἢ λάβῃ ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν εἰρημένην αἴτησιν τῶν φιλομούσων καὶ ἀκραιφνῆ τὴν φιλοπατρία ἐχόντων κατοίκων, ὧν προεξάρχει ὁ ἐξ Ἰωαννίνων καταγόμενος κ. Γεώργιος Δόνος..* Ο ΜΦΣΣ ικανοποίησε το αίτημα των Ελλήνων της Ἄνω Τζουμαγιάς αποστέλλοντας, ως διδάσκαλο εκεί, τον πρώην διδάσκαλο του Πετρισιού Νικόλαο Ταπεινό⁸⁴.

Μετά την αδρανοποίηση⁸⁵ του ΜΦΣΣ, τα έξοδα της λειτουργίας των σχολείων καλύπτονταν σε μεγάλο βαθμό από την ετήσια χορηγία του ΣΔΕΓ, καθώς και τα έσοδα των αγιασμών που πραγματοποιούνταν στην πόλη και στα περίχωρα. Ιδιαίτερη ήταν και η συμβολή της τοπικής Εκκλησίας. Κατά το 1894 η Εφορεία των εκπαιδευτικών καταστημάτων Σερρών διαχειριζόταν οικονομικά το ναό των Μεγάλων Ταξιαρχών απ' όπου προέκυπταν έσοδα για τα σχολεία⁸⁶.

Ο σχολιαστής του Νεολόγου αναφερόμενος στον ΜΦΣΣ, το 1884, συμπεραίνει ότι ο θεσμός τῶν συλλόγων *οὐ μικρόν ὠφέλησεν ἀναρριπίσας εἰς βαθμὸν μέγαν τὸ τῆς φιλομουσίας καὶ φιλοπατρίας αἴσθημα...* Ωστόσο παραδέχεται ὅτι υπήρξαν σύλλογοι οι οποίοι ελάχιστα ὠφέλησαν και κυρίως ἐβλάψαν λόγω των ερίδων και των μικροφιλοτιμιῶν, γιατί το *autant de têtes autant d' opinions* (όσα κεφάλια τόσες γνώμες) είναι πατροπαράδοτο στους Έλληνες. Κατά το σχολιαστή ο συρμός των Συλλόγων παρήλθε. Ωστόσο, αναρωτιέται εἰν μαζί με το συρμό ἐξέλιπαν και οι σπουδαῖοι λόγοι της ἰδρύσεως των Συλλόγων. Διαπιστώνει για τον ΜΦΣΣ ὅτι αὐτός δεν βρισκόταν στην ακμή του, ἀκολουθώντας την, με ελάχιστες ἐξαιρέσεις, πορεία των ἀντίστοιχων συλλόγων, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που καταβάλουν τα λίγα του μέλη. Παρατηρεῖ ἐπίσης πως ἐνῶ γενικά οι Σερραῖοι ἐμφανίζονται ὡς φιλόμουσοι και φιλοπάτριδες, ἐντούτοις, πολλοὶ δεν συμμετείχαν ἢ ἐπάψαν να συμμετέχουν στο ἔργο του Συλλόγου. Υπονοεῖται ὅτι και αὐτοὶ εἶχαν τους λόγους της ἀποχῆς τους. Ἐτσι, ἐξηγεῖται ἡ ἀδυναμία δραστηριότητας κατὰ τα

⁸² «Ἰδιαίτερα ἀλληλογραφία», *Νεολόγος*, 28.7.1884/4574, σ. 2.

⁸³ «Ἐπαρχιακά», *Νεολόγος*, Τετάρτη 29.5.1885/4814, σ. 2.

⁸⁴ «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν», *Νεολόγος*, Τετάρτη 4.11.1887/5518, σ. 3.

⁸⁵ Σαν ὄρος θεωρῶ ὅτι εἶναι προτιμότερος ἀπὸ τὴ «διάλυση» του Συλλόγου για τὴν ὁποία, ἐως τώρα, δεν ἔχουμε μαρτυρίες.

⁸⁶ «Ἐπαρχιακὸς φάκελος», *Νεολόγος*, Πέμπτη 6.10.1894/7537, σ.3, Παρασκευή 28.10.1894/ 7555, σ.2 και Πέμπτη 24.11.1894/7576, σ.2.

τελευταία χρόνια και ο πολύ στενός κύκλος εργασιών του Συλλόγου, που περιορίστηκε σε μια μικρή και μόνο οικονομική βοήθεια προς το Ταμείο των Εκπαιδευτηρίων της πόλης. Ο σχολιαστής τελικά αναρωτιέται: *Δέν ἔπρεπεν ἄρα γε πάντες οἱ Σερραῖοι, οἱ ἄλλως ἐν πλήρει ὁμονοίᾳ καί ἀδελφικῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ διατελοῦντες, νά συσσωματωθῶσιν ὡς τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, ἀρίζηλον καί τοῖς ἐν τοῖς πέριξ παρέχοντες οὕτω παράδειγμα καί αφορμὴν, καί ἔχοντες καί τὴν τῶν ὁμογενῶν συνδρομὴν, ἣτις ἀφενύκτως πλουσία τότε χορηγηθῆσεται αὐτοῖς οὕτως ἐργαζομένοις, νά τρέφωσι καί νά ποτιζῶσι ἐκ τῶν ἐνόντων τοὺς λιμώττοντας καί διψῶντας ἐλληνικῆς παιδεύσεως καί μαθήσεως ἀδελφούς ἡμῶν τὸν ἔσχατον κινδυνεύοντας κίνδυνον;... Μήτοι δύνатаί τις νά ἰσχυρισθῆ ὅτι οὐδεμία χρεια τοιούτου Συλλόγου, ἢ ὅτι ἢ ἐκ τοιούτου Συλλόγου ὠφέλεια ἀναξία ἐστὶ λόγου; Πόσον ἀληθῶς θά ἠγάλλετο ἡ καρδιά πάντων εἰ ἐν Σέρραις, τῇ σπουδαιοτάτῃ ταύτῃ πόλει τῆς Μακεδονίας, ὑπῆρξε φιλεκπαιδευτικόν σωματεῖον ἀντάξιον τῶν περιστάσεων καί τῶν καιρῶν; Οὐ μόνον οὐδαμῶς ἐξέλιπον οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐνταῦθα Συλλόγου, ἀλλὰ τούναντίον ὀσημέραι μᾶλλον ἐπέιγοντες καί σπουδαιότεροι ἀποβαίνουσι καί τὴν προαγωγὴν αὐτοῦ ἐπιτακτικώτερον ἀπαιτοῦσι...⁸⁷.*

Παρά τις προσπάθειες ο Σύλλογος δεν άντεξε, ακολούθησε τη φυσική κι αυτός φθορά, εξάλλου είχε νοσήσει αρκετές φορές. Νέοι σύλλογοι και αδελφότητες τόσο στις Σέρρες όσο και στην περιφέρεια ανέλαβαν το σπουδαίο έργο του.

⁸⁷ «Ιδιαίτεροι αλληλογραφίαι», *Νεολόγος*, Τρίτη 5.6.1884/4529, σ.2, 3.